

Wizerunek Cygana i Roma w prasie czeskiej

Literatura przedmiotu z zakresu językowego obrazu świata i stereotypów na temat Cygana jest stosunkowo bogata. Jest on często ujmowany w opracowaniach na temat stereotypów i wizerunków etnicznych choćby z tego względu, że jest obiektem wyrazistym. Często bowiem, na skutek zaszłości historycznych i uwarunkowań społecznych, podlega stereotypizacji. Jest klasycznym przykładem obcego wśród swoich – granica obcości nie ma podstaw geograficznych – brak bowiem cygańskiej/romskiej jednostki administracyjnej, tym bardziej państwowej. Jednocześnie bariery społeczne i kulturowe między tą grupą etniczną a grupami, wśród których ona funkcjonuje, są bardzo wyraziste. Jest to grupa w tym przeciwstawieniu na pozycji słabszej, często wyraźnie stygmatyzowana.

Wobec wyraźnego ładunku emocjonalnego, którym obciążony jest etnonim Cygan, pojawiła się propozycja dekategoriizacji terminologicznej, polegającej na zamianie terminu nacechowanego – Cygan, terminem nienacechowanym – Rom¹. W takim jednak wypadku istnieje niebezpieczeństwo migracji cech i ocen z wizerunku stereotypizowanego na wizerunek nowy, w zamierzeniu projektodawców nienacechowany.

W naszym artykule postawiliśmy sobie za cel sprawdzenie, czy zamianie nacechowanego Cygana nienacechowanym Romem towarzyszy (a jeżeli tak, to w jakim stopniu) wspomniana migracja cech i ocen, mogąca doprowadzić w konsekwencji do stereotypizacji Roma. Materiał zaczerpnęliśmy z czeskiej prasy ogólnej², z lat 1991-2004, za pośrednictwem Czeskiego Korpusu Narodowego (ČNK), z bazy SYN2006PUB. Materiał stanowi po kilkaset wyekscerpowanych przykładów występowania analizowanych pojęć (o dużym stopniu powtarzalności cech, a nawet typów zdarzeń). Uważamy, że prasa – o charakterze ogólnym, niespecjalistyczna – jest dobrym poświadczeniem funkcjonowania terminów tego typu w świadomości społecznej³.

---

¹ Tego typu zabiegi stosowane są w odniesieniu do szczególnie wyraźnie negatywnie nacechowanych etnonimów, por. pojawienie się określenia Afroamerykanin.

² Chodzi o następujące czasopisma (w nawiasie podano skróty tytułów): Blesk (B); Blesk magazín (BM); Cinema (C); Nedělní Blesk (NB); Hospodářské noviny (HN); Informační servis (IS); Lidové noviny (LN); Lidové noviny – Literární noviny (LNL); Lidové noviny – Magazín (LNM); Lidové noviny – Nedělní příloha (LNN); Mladá fronta DNES (MFD); Nedělní Blesk (NB); Právo (P); Reflex (RF); Respekt (RS); Story (S); Týden (T). W przykładach zachowano pisownię oryginalną.

³ Dla porównania, fora internetowe, zwłaszcza dyskusje towarzyszące wiadomościom na portalach informacyjnych, są przykładem funkcjonowania skrajnego, emocjonalnie mocno nacechowanego.

Materiał zebrany ma charakter otwarty, wymaga więc uważnej interpretacji tekstowej, z uwzględnieniem możliwie szerokiego kontekstu. Jednocześnie cel porównawczy, jaki sobie postawiliśmy – skonfrontowanie elementów tworzących oba wizerunki i ocen im przydawanych, wymaga od nas zastosowania możliwie szczegółowego i identycznego dla obu wizerunków narzędzia. Stanowi je dla nas model interpretacyjny, wypracowany w pracy *Tradycja i współczesność w językowym i kulturowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim*⁴, jako model powstały na równie otwartym (choć zebrany drogą ankietową) materiale.

Podstawą systemu interpretacyjnego są sfery (domeny/aspekty) funkcjonowania wyróżniane w percepcji jednostek i grup, i konstruujące ich wizerunki.

W analizie zachowujemy kolejność sfer zastosowaną w wyżej wymienionych pracach.

Jako pierwszą wyróżniliśmy **sferę psychospołeczną** łatwo podlegającą waloryzacji, a więc i stereotypizacji⁵.

Analizowane pojęcia różnie są reprezentowane w tej sferze, w zależności od charakteru przywoływanych cech. W charakterystyce tej można wyróżnić zwracanie uwagi respondentów na **stany umysłu** przedstawicieli opisywanej grupy. W podstawowym dla tej kategorii rozróżnieniu uwidocznionym w opozycji mądry : głupi, Cygan scharakteryzowany został jako *nieinteligentny*⁶, ale *utalentowany*⁷, Rom natomiast bywa *inteligentny*⁸, z wiekiem, może dojść do *mądrości*⁹ (por. niżej, autorytet starszych)¹⁰.

Następna subkategoria sfery psychospołecznej, **stany ducha**, pomijane są w charakterystyce Cygana/Roma.

⁴ Model ten został zaprezentowany w pracy: Greń 2004, zastosowany w dwu następnych: Greń 2008, Greń w druku. W jego konstrukcji korzystano z inspiracji takich prac, jak: Błuszkowski 2003; Niewiara 2000; Stomma 1986, ale przede wszystkim z autorskich badań ankietowych obrazu świata wśród młodzieży cieszyńskiej. Por. także: Bartmiński 1985; Błuszkowski 2005; Ficowski 1985; Gorlewska 1999; Lubecka 2005; Mirga – Mróz 1994.

⁵ Rozróżnienie językowego obrazu świata i funkcjonujących w nim wizerunków (konceptów) od obrazu stereotypowego i stereotypów rozumiemy w ten sposób, że w procesie percepcji, konceptualizacji (i ewentualnej werbalizacji) świata poruszamy się na osi o dwóch biegunach: emocjonalnym, nacechowanym, z redukcją obiektywnych wartości informacyjnych i informacyjnym, dążącym do obiektywizacji, z redukcją wartości emocjonalnych. Wizerunki sytuują się bliżej bieguna informacyjnego, stereotypy – emocjonalnego (zob. Greń 2004: 20-21).

⁶ Por. Cikáni by si i přes svou, mnohdy omezenou inteligenci měli uvědomit, že je čeká nezáviděňhodná budoucnost. LN, 245/1996

⁷ ... bydlela jsem v Radlicích v domě s desetiletým Cikánem, který kreslil realisticky naprosto skvěle, mělo to výraz, prostě dar od boha RF, 41/2004

⁸ Spousta lidí neví nebo nechce vědět, že mezi Romy je mnoho mužů a žen s přirozenou inteligencí. RF, 44/1993

⁹ KNIHY REDAKCI ZASLANÉ Godaver lava phure Romendar (Moudrá slova starých Romů) LNL, 52/1991

¹⁰ Zob. też kwestię wykształcenia w sferze kulturowej.

Już jednak ogólne **cechy moralne** podnoszone są w opiniach publikowanych w prasie. Stwierdza się, że Cyganie/Romowie posiadają *inny system wartości*, przy czym odnosi się to przede wszystkim do problemów z prawem¹¹. Zarzuca się Cyganom, że są *klamcami*¹², choć stwierdza się, że są i *porządni, przyzwoici*¹³ Cyganie. W relacjach o Romach podkreśla się również, że są *porządni i przyzwoici*¹⁴ oraz że są ludźmi *honoru*¹⁵. W sferze **skłonności altruistycznych vs egoistycznych**, a więc również na pewnym poziomie uogólnienia, jedynie w wypadku Romów stwierdza się, że cechują się *altruizmem*¹⁶, chociaż z drugiej strony mowa o tym, że mogą szukać *zemsty* w stosunku do swoich prześladowców¹⁷.

Zasadnicza charakterystyka zakłada się jednak nie na stwierdzeniach ogólnych, a na opisie **cech zachowań i działań**, mających charakter bardziej szczegółowy, oraz na ogólnej **akceptacji lub jej braku**.

W charakterystyce działań i zachowań występuje wyraźna dysproporcja między wizerunkiem Cygana i Roma. Pierwszy z nich jest opisywany w kilku aspektach, z przewagą wartości ujemnych. Mowa więc z jednej strony, że jest osobą *bezczelną i brutalną*¹⁸, stąd jest w stanie *napędzić komuś stracha*¹⁹. Wynika to ponoć z ich *agresywnej natury*²⁰. Stąd też nie stronią od *awantur*²¹, np.

¹¹ Je to také menšina nejproblematičtější. Nevím už, jaké procento kriminality je Cikánům – Romům přisouzeno, ale vím, že je vysoké. Mnozí z nich jsou nepřizpůsobiví, nepracují a kradou, většina z nich je nevzdělaná, mají jiný žebříček hodnot LN, 29/1996

¹² Nebije mě, naposledy v šestaosmdesátém, to byla hrozná nakládačka, protože mu jeden Cikán zalhal, že jsem mu nevěrná. MFD, 4. 6. 2003

¹³ Cikáni, kteří tu žijí dlouho nebo se tady narodili, ti jsou docela jako my, to jsou slušní lidé RS, 32/1992; "slušní cikáni", pokorně čekající na zájem hodných bílých podučitelů RF, 49/1993; informovali, že existují také slušní cikáni LN, 75/1994; Slotka uvedl, že mluvčí Romů možná patří mezi 30 procent slušných Cikánů LN, 250/1996

¹⁴ Přípravný výbor Romské občanské iniciativy se jménem všech poctivých Romů distancuje od Národní fronty IS, 33/1989

¹⁵ Národní frontě však čestní Romové nemohou věřit IS, 33/1989

¹⁶ Vzpomínám na léto 1965, kdy jsme s litoměřickými ženisty (bylo mezi námi i pár Maďarů a Romů) pomáhali odstraňovat následky povodní na Žitném ostrově. O doplácení nemluvil nikdo, byla to pro každého z nás samozřejmost. LN, 115/1991

¹⁷ jestli se někteří Romové přes všechno úsilí strany ROI rozhodli pomstít... RS, 8/1991

¹⁸ cikáni... v celých smečkách řadí na venkově, a ještě více ve městech, jejich drzost a brutalita nemají mezí RF, 11/1993

¹⁹ Jednou týdně se k nám do dvora nahrnuli Cikáni, bývalo jich tolik, že mi připadali jako celý národ, a o hrůze, kterou mi naháněli, ještě bude řeč LNL, 20/1992; s tváří přitisknutou na zahradní okno velikánského obývacího pokoje jsem čekal na Cikány. Žil jsem v panickém strachu před nimi LNL, 21/1992

²⁰ večer jsou ve městě jen agresivní cikáni LN, 240/1994; Cikány rád nemá, tím se netají... Jsou ... agresivní. MFD, 17. 5. 1994; Por. též: Jednou mě chytili cikáni a hodili mě pod taxík LN, 146/1992; byli tam dva opilí Cikáni, a vyjeli po mně... Kdybych tu neměl psa, tak to nepřežiju RF, 49/199; když mě v Břeclavi ohrožovali cikáni MFD, 29. 10. 2004

²¹ Naposledy se vyhlášky s úředním varováním před "řáděním Cikánů" objevily v Moskvě před rokem LNN, 31/1992; Cikáni, dělají tu brajgl RS, 18/2004,

*obrzucają kamieniami*²² swoich przeciwníkův, často biorą udział w *wašniach wewnątrzcyańskich*²³. Može to wynikać z pewnej dozy przypisywanego im *szaleństva*²⁴ (nie w znaczeniu jednostki chorobowej, a sposobu funkcjonowania) oraz, raczej juź pozytywnie ocenianej, *tajemniczości*²⁵ działania. W przywoływanych opiniach mogą posunąć się i dalej, poza granice prawa – zarzuca im się *gwaltu*²⁶ i *morderstwa*²⁷, *podpalenia*²⁸. Próbą odwrócenia tak radykalnego osądu jest formułowanie opinii, že – wbrew temu, co się o nich sądzi – są w gruncie rzeczy *praworądní*²⁹. Do tej, pozytywnej juź opinii, dołączyć można ocenę ich zachowania, jako zachowania *uprzejmego*³⁰.

W wypadku Roma, brak jednoznacznie i wprost formułowanych opinii, jednakże pojawia się on z reguły również tylko w kontekście negatywnie nacechowanych zachowań: jako *gwałciciel*³¹, *morderca*³², *napastnik*³³, *podpalacz*³⁴ ewentualnie, w złagodzonej formie, uczestnik *wašni wewnątrzmorskich*³⁵. W obu wypadkach, Cygana/Roma, udział we wszelkiego rodzaju wašniach można chyba przypisać ich *impulsywności* i *gorącej krwi*³⁶.

²² v Prešově před mnoha lety jsem zažil, že mě nějací cikáni bombardovali kameny MFD, 5. 11. 1996

²³ Cikáni se perou, cikáni se bodají RS, 15/1993; viděl jsem, jak na sebe nějací Cikáni pokřikují a pak na sebe vytáhli nože MFD, 15. 4. 2004

²⁴ V Nablízko podrželi Cikánům všechnu jejich romantickou tajemnost..., šílenství..., – to jsou atributy inscenace P, 2. 4. 2003

²⁵ V Nablízko podrželi Cikánům všechnu jejich romantickou tajemnost. P, 2. 4. 2003

²⁶ Cikáni ji znásilnili a přivedli do jinýho stavu RF, 46/1994; tři Cikáni mi před pár lety znásilnili dívku MFD, 8. 2. 1996, por. tež: S manželkou jsem se seznámil jednou v noci, když ji pronásledovali cikáni . S, 1996

²⁷ Hlas mnohých lidí zní: Cikáni ... vraždí RF, 44/1993; Cikáni ... V té druhé skupině byl jeden Slepčík – vykřikoval, že mě zabije RF, 49/1993; Skupina mladých lidí demonstrovala na náměstí v Bruntále pod transparentem s nápisem Cikán nám zabil kamaráda MFD, 22. 6. 1994

²⁸ cikáni pohrozili, že zapálí celou obec LN, 207/1994

²⁹ Vyrůstal jsem na vesnici mezi Cikány, nejen mezi nimi. Všichni chodili do práce, platili nájem a někteří Cikáni si postavili dům RF, 42/2003

³⁰ když někdo přijde a slušně mě osloví, nemůžu nic namítat – úplně nejzdvořilejší bývají mimochodem cikáni C, 10/1997

³¹ Někteří klatovští Romové kradou a loupí, jsou mezi nimi násilníci. RS, 8/1991

³² Ministr Sokol hovořil i o závažném podílu Romů na páchání trestné činnosti. Podle dosavadních údajů se letos podílejí... na vraždách 13%. RS, 18/1991

³³ Skupina podnapilých Romů ... Slovně i fyzicky napadla řidiče... Romové... pokračovali v útoku LN, 275/1991

³⁴ v pátek brzy ráno zapálil opilý dvacetiletý Rom prodejnu v Raslavicích na Bardejovsku T, 9/2004

³⁵ Včera kolem půlnoci se střetli na Václavském náměstí Romové, kteří si vyřizovali neshody. LN, 277/1991; Tady na Hlavním nádraží prý bývá v noci trochu rušno, zvláště když se poperou Romové LN, 281/1991; slovenští Romové ... Spory mezi jednotlivými rodinnými klany T, 9/2004

³⁶ Cikáni čili Romové... Mají rychlejší emoce, prudší krev, LN, 29/1996

Nie inaczej wygląda sprawa w wypadku ocen o charakterze ogólnym, zdradzającym nastawienie autorów formułowanych w prasie opinii do Cyganów/Romów. Wyraźnie oddawana jest *niechęć*³⁷ do tej grupy etnicznej, niezależnie od formy zastosowanego w tekście etnonimu, przy czym rzadziej chodzi o niechęć powszechnie podzielaną, częściej zaś o *niechęć*, a nawet *nienawiść*³⁸ określonych grup społecznych, przede wszystkim *skinheadów* i *osób o poglądach rasistowskich*, w aspekcie historycznym – *nazistów*; w wypadku określenia Cygan pojawia się też wyraz *niechęci policjantów*³⁹ do tej grupy. W stosunku do Cyganów zestaw uczuć prezentowanych jest bogatszy – *nie są oni lubiani*⁴⁰, postrzegani są bowiem jako *intruzi*⁴¹, czasem – jak to podano z terenu Bułgarii – spotykają się z wyrazami *pogardy*⁴², z drugiej jednak strony pojawiają się sygnały tego, że mogą być *lubiani*⁴³, a nawet *darzeni przyjaźnią*⁴⁴. Również tylko ten etnonim pojawia się w kontekstach etnograficznych, w których Cygan jest obiektem zainteresowania ze względu na swoją inność kulturową (zob. niżej), stając się bohaterem dzieł artystycznych: filmów, sztuk scenicznych, dzieł literackich.

Dużo wyraźniej, niż sfera społeczno-polityczna, jest w prasie czeskiej obecna **sfera ekonomiczna**. W jakiejś mierze nawiązuje ona do subkategorii najlepiej reprezentowanej w poprzedniej sferze, tj. do cech zachowań i działań. W niej bowiem również, w opinii autorów prasowych, realizuje się w sposób specyficzny Cygan/Rom.

³⁷ Nejsu přeci fašista, " protestuje. Ale Cikány rád nemá, tím se netají. MFD, 17. 5. 1994; Češi si u sebe nepřejí mít " slovenské " Romy. MFD, 26. 9. 1994; většina lidí si stejně myslí, že Cikáni tu nemají co dělat, jenom to nepřiznají nahlas MFD, 2. 11. 1994; hned za Cikány, národem, který v Maďarsku obecně budí největší antipatie RS, 13/1995; Rumuni... . Přes 68 procent odmítá jakékoli soužití s Romy LN, 185/1991; Nejviditelnější je averze k národnostním menšinám. Nejhůř dopadli Romové RS, 18/1991; Romové jsou podle ZDK u imigrantů na nejnižším stupni oblíbenosti mezi menšinami T, 25/2004

³⁸ obdobně dopadl také dokument Ples Romů, který zase provázely projevy rasismu. LN, 125/1991; skinheads... pronásledují Romy LN, 132/1991; československá společnost je rasovou nenávisťou k Romům tak prosáklá, že si to mnozí o sobě ani neuvědomují RS, 9/1991; Je pravda, že skinové jsou zaujati proti Romům . RS, 45/1991; rasistické postoje, zaměřené proti Romům, ..., je možné podle průzkumů pozorovat u značné části naší veřejnosti všech věkových i vzdělanostních skupin RS, 45/1991; Můj oblastní manažer je rasista a nenávidí Cikány RF, 2/2003

³⁹ tak, že mi připadlo, že jsou to skini převlečení za policajty. Jeden z nich dokonce prohlásil, že cikáni by se měli vyhladit. RS, 39/1991

⁴⁰ Zdá se, že nejneoblíbenější etnickou skupinou v Evropě jsou cikáni. LNN, 49/1991; Poslední rozpracovaný snímek vypráví o mladém muži, který nemá rád Cikány LN, 247/1994

⁴¹ V textu letáku je uvedeno, že tato akce je zaměřena proti všem vetřelcům, jako jsou cikáni HN, 1996

⁴² Na 300000 Cikánů žijících v zemi vyvolává již tradičně u ostatních obyvatel Bulharska pohrdání. MFD, 22. 11. 1996

⁴³ Naše matka ale, podržte se, MĚLA TY CIKÁNY RÁDA RS, 15/1993

⁴⁴ podívej se na jejich – nebo vlastně náš – vztah k Cikánům. Mám mezi nimi spoustu přátel RF, 51/2004

Jeżeli chodzi o prezentowaną **postawę ekonomiczną**, występują drobne różnice w postrzeganiu Cygana : Roma. Przeważają opinie negatywne, iż Cygan/Rom stroni od pracy – jest *leniwy*, chociaż w tym drugim wypadku opinie te są podane eufemistycznie⁴⁵. W wypadku Cygana zdarzają się sformułowania określające jego stosunek do pracy i obowiązków w sposób bardziej drastyczny, na przykład nazwą *nicpoń*⁴⁶. W postaci złagodzonej, zwraca się uwagę na fakt, że Cyganie *mają dużo wolnego czasu*⁴⁷. Negatywnie ocenia się również ich stosunek do wytworów rąk ludzkich, i to zarówno w wypadku, gdy są tylko ich użytkownikami – stwierdzenia, iż Cygan *niszczy mienie*⁴⁸, w wypadku Roma sytuacja nie jest już tak jednoznaczna: może je *zdemolować*, jeżeli jest ono podarowane⁴⁹, jak i w wypadku, gdy sam Cygan występuje w roli wytwórcy – nie przykłada się w tej opinii do pracy – określany jest mianem *brakoroba*⁵⁰. Jedynie w opiniach o Romie znaleźć można zaprzeczenie tej negatywnej oceny, w stwierdzeniach, że Romowie są *dobrymi pracownikami*⁵¹.

Słabo jest reprezentowana subkategoria odsłaniająca w wizerunku **zmysł ekonomiczny** tej grupy etnicznej. W wypadku Cygana stwierdzono, że jest *cwaniakiem*⁵², w wypadku Roma – jest *oszustem*⁵³.

Z czego więc utrzymuje się ta grupa etniczna w odbiorze społecznym uwidocznionym w prasie. W podstawowym rozróżnieniu: pracuje *vs* nie pracuje, przeważa opinia, że Cyganie/Romowie są *bezrobotni*⁵⁴, chociaż zauważa się też

⁴⁵ Cikány ... Jsou líní MFD, 17. 5. 1994; Cikáni ... nechodí do práce MFD, 6. 12. 1994; Chodili po Přerově a skandovali CIKÁNI DO PRÁCE RF, 38/1994; Cikáni nepatří mezi nejspolehlivější pracovníky. Často, když už je někdo zaměstná, se v práci neobjeví po několik dní. MFD, 22. 11. 1996; Najměte padesát Cikánů, ... Oni stejně pracovat nebudou a budou se flákat LN, 21. 10. 2003; Mnozí Romové si zvykli na sociální dávky a ztratili pracovní návyky. T, 9/2004

⁴⁶ Všichni Cikáni jsou lumpové RF, 49/1993

⁴⁷ Cikáni ale maj nejvíc času LNM, 20/2003

⁴⁸ nekonečná oprava měst po Cikánech LNL, 24/1991; Nastěhovali se tam jiní Cikáni a docela ho zničili RS, 32/1992; Cikáni jsou o něco lepší v tom, že nepoznají kvalitu, horší v tom, že ničí, co jim přijde pod ruku RF, 8/1993

⁴⁹ Jakmile stát Romům daroval nové domy, brzy je zdemolovali. Jinak se k majetku stavěli, pokud si obydlí postavili sami. T, 47/2004

⁵⁰ Cikáni jsou proti svým správně zbarveným českým spoluobčanům obyčejní břídilové RS, 32/1992

⁵¹ Na dobrou práci romských brigádníků, kteří pomáhají při drátkování chmele na žateckých chmelnicích včera upozornili ČTK představitelé ROI LN, 98/1991

⁵² Bílou domobranu proti Cikánům ... slušných proti drbanům RF, 49/1993

⁵³ Tak často slýchané tvrzení " Romové jsou zloději a podvodníci " je asi stejně pravdivé jako " Češi jsou zbabělí rasističtí vrazi " RS, 9/1991

⁵⁴ cikáni ... skutečným problémem je... vysoká nezaměstnanost HN, 1996; Nezaměstnanost rovná se " Cikáni nepracují " LN, 21. 10. 2003; z řad nezaměstnaných Romů LN, 98/1991; Nezaměstnanost Romů v ČSFR dosáhla 95 procent, na Slovensku je údajně stoprocentní. Jejich životní úroveň se snížila podle průzkumu kongresu o 75 procent. LN, 148/1991; údaje o téměř stoprocentní nezaměstnanosti Romů LN, 158/1991; Nezaměstnanost mezi

Cygana – *pracownika*⁵⁵. Zestaw **zajęć** jest dość wyraźnie nacechowany. Są tu takie *zajęcia* jak (z użyciem etnonimu Cygan): *kotlarze*⁵⁶, *muzycy*⁵⁷, *kosiarze*⁵⁸, *prości wytwórcy*⁵⁹, *treserzy niedźwiedzi* (w Bułgarii)⁶⁰, *wykonawcy prac przymusowych*⁶¹ (jako sposobu ich resocjalizacji).

Wykorzystanie etnonimu Rom powoduje, że zatrudnienie Romów opisywane jest jako problem historyczny i społeczny. Mowa więc o *zmianie tradycyjnych źródeł utrzymania (kotlarstwa, koszykarstwa i muzykowania)*⁶², na nowe *zajęcia*⁶³. Obecnie są to przede wszystkim takie zajęcia jak: *drogowcy (kładący asfalt, brukarze)*⁶⁴, *sprzątacze ulic*⁶⁵, *sprzedawcy runa leśnego*⁶⁶, *papierosów*⁶⁷, *wykonawcy prac doraźnych*⁶⁸. Nie są to więc zawody i zajęcia o dużym poziomie komplikacji i o wysokim prestiżu społecznym.

Romy činí 20%, na východním Slovensku až 30%, a to především vzhledem k jejich nekvalifikovanosti. LN, 292/1991

⁵⁵ Vyrůstal jsem na vesnici mezi Cikány, nejen mezi nimi. Všichni chodili do práce, platili nájem a někteří Cikáni si postavili dům. RF, 42/2003

⁵⁶ Moskevští a petrohradští Cikáni, tvořící jakousi šlechtu uvnitř svého národa, nosí skupinové pojmenování " Kelderari, " které prozrazuje zemi, odkud do Ruska v 16. – 17. století připutovali: rumunsky " kelderar " znamená " kotlář " LNN, 31/1992

⁵⁷ Cikánské kapely byly neodmyslitelnou součástí společenského života velkoměst LNN, 31/1992; Cikáni ... příjem jednotlivců ze zpěvu LNN, 31/1992

⁵⁸ budu se dívat, jak mi cikáni kosí louku LNL, 48/1992

⁵⁹ Cikáni se v Evropě pouze naučili pár jednodušších postupů výroby. LNL, 24/1992

⁶⁰ Bulharský cikán vede medvěda na jedné z nejdražších ulic Sofie. Mnozí cikáni vydělávají peníze zneužíváním medvědů k zábavě turistů i přes protesty skupin ochránců zvířat LN, 150/1993

⁶¹ Například jsem slyšel v metru, že by všichni Cikáni měli být odvezeni na nucené práce LN, 193/1996

⁶² Emil Ščuka zdůvodňuje tento krok špatnou zkušeností s levicí, představovanou komunisty. Ti poskytli Romům sociální zvýhodnění, ale vzali jim původní drobná řemesla, která je v Evropě živila již 700 let. LN, 158/1991; Dalším velkým zásahem do života Romů byla zemědělská kolektivizace LNN, 36/1991; Romové ... Byli to povětšinou kováři, kotláři, košíkáři a muzikanti LNL, 41/1991; Koncem 19. století mělo Slovensko na 36 tisíc Romů. Žili usedle na okraji slovenských vesnic a živilo se hlavně kovářstvím nebo provozováním hudby LNN, 36/1991; por. uwagę o powrocie do tradycyjnych zajęć: Etnobyznys není pouze doménou Romů a romských organizací. T, 5/2004

⁶³ Za komunistů Romové pracovali v lese, v technických službách, ve stavebnictví T, 9/2004

⁶⁴ Rom ... Zkusím dělat asfaltéra, na to mě snad vezmou RS, 6/1991; kursy dlaždičů, určené speciálně Romům LN, 17/1992

⁶⁵ Romové v oranžových vestách s košťaty a lopatami v rukách. Začal generální úklid letitých nánosů špíny a prachu kilometrů ulic a chodníků. RS, 21/1991; Romové ... Uklízíme i v noci RS, 21/1991

⁶⁶ Místní Romové, kteří zde tvoří asi desetinu populace, nabízejí brusinky a borůvky T, 39/2004

⁶⁷ Vyhlášenému trhu Zelený věnec v centru Bělehradu vládli Romové nelegálním, ale tolerovaným obchodem s cigaretami T, 5/2004

⁶⁸ Romové se tísň v komunitním centru Tvoj Spiš, kde se mohou zapsat jako uchazeči o veřejné prospěšné práce. T, 9/2004

To, co jednak w specyficzny sposób charakteryzuje w opinii społecznej (tu: prasowej) tę grupę etniczną, to zestaw przypisywanych im sposobów utrzymania się niestandardowych, niejednokrotnie ocenianych negatywnie.

Można je scharakteryzować stwierdzeniem ogólnym – Cyganie to *kryminaliści*⁶⁹ / Romowie to *kryminaliści*⁷⁰. W wypadku Romów potwierdzono również fakt notorycznego łamania prawa – Romowie to *recydywiści*⁷¹.

Na granicy prawa sytuują się przypisywane im zajęcia typu: Cyganie to *żebracy*⁷². Nieco wyższy poziom samodzielności widać w określeniach: Cyganie to *handlarze*⁷³ – w większości chodzi jednak o drobny handel – sprzedaż rzeczy, bez określenia, czy chodzi o handel niezgodny z prawem⁷⁴ i, z wyraźnym tego wskazaniem – Cyganie zajmują się *handlem czarnorynkowym*⁷⁵. Podobnie na granicy prawa sytuuje się ich skłonność do *gry w karty*⁷⁶, zwłaszcza iż chodzi w gruncie rzeczy o *hazard*⁷⁷.

Głównie jednak podkreśla się przekroczenie tej granicy – prawa – w wypadku Cyganów/Romów. W jakim rodzaju przestępstw specjalizują się – w tej opinii – członkowie tej grupy? Przede wszystkim są to tzw. przestępstwa przeciwko

⁶⁹ Úžasné se v Čechách rozmnožili cikáni a vübec násilná kriminalita LNL, 26/1992; Kriminalitu ve městě mají na svědomí cikáni. LN, 160/1993; Sládek odpověděl něco v tom smyslu, že máme mlčet, jelikož my, Cikáni máme velkou kriminalitu RF, 10/1993

⁷⁰ Jako motiv svého počínání uváděli nečinnost státních orgánů vůči trestné činnosti Romů LN, 298/1991; Ve své petici popisují dřívější trestnou činnost Romů RS, 8/1991; Ministr Sokol hovořil i o závažném podílu Romů na páchání trestné činnosti. RS, 18/1991

⁷¹ " Amnestii bychom řekli NE, téměř všichni " naši " propuštění byli nenapravitelní romští recidivisté, " sdělili včera ještě romští kongresmani LN, 148/1991; Tři několikrát soudně trestaní Romové byli zadrženi i s lupem. LN, 259/1991; Na svobodě je vedeno vyšetřování dvou dvakrát trestaných Romů, kteří 1. listopadu oloupili devětadvacitiletou ženu v Novém Jičíně. LN, 273/1991

⁷² Mnozí Cikáni se proto uchylují ke... a žebrání MFD, 22. 11. 1996

⁷³ Poznal jsem země, v nichž Cikán žije jinak než tady. Je to milej člověk, kterej kšeftuje s kobercema a než se dočká kupce, tak si sedne na kapotu svého auta a hraje na kytaru. Obchodují, rozuměj mědi, vytepávání, kobercům. BM, 43/1997

⁷⁴ V klikaté uličce nad zbořeným Starým mostem vystavuje znovu své zboží starožitník. Právě kupuje od Cikánů zašlou rezavou žehličku a vyřezávané vřeteno. RS, 15/1995

⁷⁵ Některé mé knihy mizely z knihkupeckých pultů během několika minut. Potom je prodávali cikáni na černém trhu na nádražích. LNL, 10/1991

⁷⁶ Cikáni hrají ' oko ' jako národní sport, " dovidám se od brněnského podnikatele Jozefa Lakatoše MFD, 20. 8. 1992

⁷⁷ Mnozí Cikáni se proto uchylují... k... hazardu MFD, 22. 11. 1996; Co tady dělají cikáni? Odkud berou peníze na hraní na automatech, když nepracují? RS, 35/1996

mieniu: Cyganie to *złodzieje*⁷⁸: w tradycji ludowej to *koniokrady*⁷⁹, *złodzieje kur*⁸⁰, *złodzieje dzieci*⁸¹, dziś w opinii ogólnej to *kieszonkowcy*⁸², *porywacze kobiet*⁸³ – w związku z czerpaniem dochodu z *prostytycji*⁸⁴, *złodzieje samochodów*⁸⁵. W łagodniejszej wersji – są *szabrownikami*⁸⁶ łatwo dostępnego mienia. Również Romowie określani są jako *złodzieje*, *włamywacze*⁸⁷, *kieszonkowcy*⁸⁸, w wersji łagodniejszej – *defraudanci*⁸⁹ mienia im powierzonego.

Znaleźć można i opinie „ostrzejsze”, wskazujące, że kradzież łączy się czasem z przestępstwem przeciwko życiu i zdrowiu – w określeniach Cyganów/Romów

⁷⁸ přestali Cikáni krást v Chanově a jezděj rabovat jinam RS, 42/1992; Pro cikánské obyvatelstvo jakoby neplatily zákony. Přes den spí a v noci kradou, " prohlásil. F. Slebodník. LN, 159/1993; cikáni ..., že nás vykradou LNN, 28/1993; tu cikáni kradou už i za bílého dne MFD, 15. 7. 1993; Třikrát je cikáni vykradli, " neskrývá zlobu paní Pogaňová. MFD, 11. 9. 1993; Hlas mnohých lidí zní: Cikáni kradou RF, 44/1993; Kradou tu hlavně čeští cikáni RS, 8/1995; cikáni páchají zločiny, hlavně krádeže HN, 1996; Kdo krade, jsou převážně olašští cikáni HN, 1996; Mnozí Cikáni se proto uchylují ke krádežím MFD, 22. 11. 1996;

⁷⁹ Už mñ chvályhodné je " chovatelství " koní, neboť zde se cikáni omezili pouze na krádeže a překupnictví kradených koní. LNL, 24/1992

⁸⁰ Za první republiky byli potulní cikáni raritou, ukradli nanejvýš nějakou slepici RF, 11/1993

⁸¹ vyprávěla o Cikánech. Myslel jsem na to, že kradou děti LNL, 21/1992; Možná si někdo vzpomene na babičku, jak říká, že děti mají přijít brzo domů, aby je neukradli cikáni MFD, 9. 12. 2004; předsudek, že " cikáni kradou děti ", se udržel až do dvacátého století. MFD, 9. 12. 2004

⁸² Na kapesní krádeže se specializují zejména tzv. olašští cikáni LN, 289/1992, por. teč Některí představitelé romské komunity připouštějí, že cikáni páchají zločiny, hlavně krádeže a kapesní zlodějiny, ale podle počtu obyvatel prý o nic víc než bílí Češi. HN, 1996,

⁸³ " Nějací cikáni si nás prohlíželi jako krávy na trhu. Pak si s našimi únosci plácli, " vypověděly Slovenky B, 8. 2. 1997

⁸⁴ Mnozí Cikáni se proto uchylují k prostituci MFD, 22. 11. 1996

⁸⁵ Čeští cikáni si z naší ulice udělali Klondike. Kradou, co jim přijde pod ruku. Když se jim líbí auto, tak ho prostě přes tu louku odtlačí do Česka. RS, 21/1993

⁸⁶ odcestovali i s rodinami do polorozpadlých pohraničních obcí, kde už ani cikáni nic nenechali LNL, 36/1991; cikáni vybírají bílým na zahrádkách brambory, které pak po pětikoruně nabízejí trhovcům MFD, 15. 7. 1993; patrně nikomu nepatří. Ukazuje se, že někdo přece jen trhá, jsou zalezlí vysoko v korunách: cikáni LNL, 32/1992

⁸⁷ vloupání... Nejvíce pachatelů je z řad recidivistů a Romů LN, 279/1991

⁸⁸ Je známo, " řekl nám, " že Romové páchají... více než devadesát pět procent kapesních krádeží. RS, 45/1991

⁸⁹ Ostrá slova padla na adresu šéfa ROI Ščuky (označen za kůl v plotě) a " jeho brněnskou vinárnu peníze U štiky ". Kam se např. poděl jeden a půl miliónu korun, který získala ROI [Romská občanská iniciativa – Z.G.] za volby? LN, 148/1991

jako *uprawiających rozbój rabusiów*⁹⁰, uprawiających *rozbój*⁹¹. W tej eskalacji oskarżeń już tylko krok do oskarżeń o ciężkie przestępstwa przeciwko życiu, w których Cyganie/Romowie występują jako *mordercy* i *podpalacze* (zob. wyżej). To, co w badanym materiale odróżniło Cygana od Roma, to fakt, że mowa o *mafii*⁹² cygańskiej. Stąd też podkreśla się, że Cyganie są *obiektem zainteresowania policjantów*⁹³ (*i pisarzy*), w wyniku czego łądzą niejednokrotnie w *więzieniu*⁹⁴ (zob. też wyżej podkreślanie ich działania w warunkach recydywy).

Czy tak scharakteryzowane źródła utrzymania zapewniają Cyganom/Romom przyzwoite środki utrzymania, zadowalającą ich **pozycję ekonomiczną**? Nie jest to jasne dla twórców/nosicieli analizowanych wizerunków. Zauważa się, że Cyganie uchodzą za osoby *biedne*⁹⁵, stąd też *korzystają często z pomocy socjalnej*⁹⁶. O *pomocy socjalnej*⁹⁷ również często mowa w opiniach o Romach. W materiale na temat Roma stwierdzono wręcz, że dochodzi w ten sposób do swoistej ich *korupcji środkami publicznymi*⁹⁸.

⁹⁰ Láteřící banda loupeživých Cikánů MFD, 17. 12. 1996; Vypráví o tom, jak na ní cikáni vydírají důchod, který dostává po svém zemřelém manželovi – když odmítla vydat peníze, dostala nářez. BM, 5/1997; Cikáni se mi nacpali do obchodu a neodešli, dokud jsem jim nedala zboží. Samozřejmě bez placení BM, 5/1997; supermarket Billa se stal prvním vyrabovaným obchodem na Slovensku. Lví podíl na incidentu prý měli Romové z okolních osad T, 9/2004

⁹¹ dalších šest Cikánů a jeden z nich mě udeřil pěstí do břicha... Další mě kopal do noh a do břicha a ostatní mi před očima mávali nožem a chtěli peníze, " vzpomíná mladík, MFD, 12. 2. 1996; Necelých 300 korun bylo v peněžence šestatřicetiletého muže, jehož přepadli, zbili a obrali dva neznámí Romové v Neratovicích. Romové loupili také v Kladně, a to hned dvakrát v jediném dni. LN, 187/1991; Procházku parkem v Praze 6 znepríjemnili 32letému muži tři Romové, kteří ho nejdříve omráčili úderem do hlavy a po té okradli o řetízek a 15 korun LN, 214/1991; Při vycházení z bytu ho na chodbě domu obstoupili tři Romové, kteří na něm požadovali peníze. Po odmítnutí mu pořežali tváře, srazili na zem a ukradli 1800 Kčs. LN, 54/1992

⁹² " Právě Cikáni a všelijaké cikánské mafie se z výrazné většiny podílejí na celkovém procentu kriminality, " řekl Vik MFD, 23. 4. 1996

⁹³ Na Rusi je Cikán tradičně předmětem zvláštního zájmu spisovatele a policajta LNN, 31/1992

⁹⁴ cikáni v kriminále MFD, 13. 7. 1994

⁹⁵ Furt jen říkají, že jsou cikáni chudý, a místo nich mlátěj nevinný lidi. RS, 45/1991

⁹⁶ Cikáni tady žijí z vašich dávek. A přijdou sem další cikáni a ti vám budou brát ještě víc HN, 2. 3. 2004;. Cikáni jsou na podporách RF, 2/2003; Záleží na tom, kdy berou někteří cikáni podpory a jak pijí. MFD, 9. 4. 2003

⁹⁷ Došlo tak k degradaci Romů, kteří plnili chodby národních výborů a vyplňovali žádosti o podporu LN, 158/1991; Romové. Město vybuduje pro asociální občany nouzové hygienické bydlení LN, 15/1992; Katolická Charita bude působit také mezi Romy LN, 54/1992; Jakmile stát Romům daroval nové domy, brzy je zdemolovali. T, 47/2004; Mnozí Romové si zvykli na sociální dávky a ztratili pracovní návyky T, 9/2004

⁹⁸ Mnozí si přejí, aby korupce Romů ze státních prostředků pokračovala. LN, 158/1991

W sferze **społeczno-politycznej** widoczne są pewne różnice w zależności od użytego w tekście etnonimu. I tak, w wymiarze politycznym – **war-tości narodowych**, stwierdza się, że Cyganie/Romowie stanowią *mniejszość etniczną*⁹⁹ i to taką mniejszość, która winna zostać poddana *procesowi asymilacji*¹⁰⁰ do otoczenia niecygańskiego. Wynika to z faktu ich wyjątkowości w osiadłym społeczeństwie: Cyganie/Romowie są *koczownikami*¹⁰¹, *bez ojczyzny*¹⁰². Są więc w Republice Czeskiej *przybyszami*¹⁰³ – Cyganie, *nielegalnymi imigrantami*¹⁰⁴ – Romowie. W obu wypadkach – Cygana i Roma – analizowane są kierunki migracji i zasięg występowania¹⁰⁵, w tym zwłaszcza: Rumunia¹⁰⁶,

⁹⁹ Největší menšinu v naší republice tvoří Cikáni čili Romové LN, 29/1996; Systém poměrného zastoupení tedy také neřeší problém rozptýlených menšin (u nás například Romů) RS, 18/1991; zahájil boj proti diskriminaci největší menšiny v Maďarsku, Romů T, 39/2004

¹⁰⁰ neúspěšný program asimilace Cikánů LNL, 24/1991; Rozhodne-li se Cikán žít mezi námi, znamená to, že přijímá náš řád LNL, 24/1991

¹⁰¹ potulní cikáni RF, 11/1993; Zákon o potulných Cikánech z roku 1927 RS, 23/1994; s Cikány, kterým jsme zakázali kočovat a odtrhli je tak od jejich přirozeného způsobu života HN – víkend, 1995; Toulaví Cikáni LN, 174/1996; žítí s kočovnými Cikány P, 2. 4. 2003

¹⁰² Mnoho Romů přijalo názor některých gádžů, že my Romové nemáme svou vlast, a proto patříme do Indie. LNL, 41/1991; My nejsme odkladiště Cikánů. To je nepřipustný. Nebo když někdo nemá vlast, ať si ji založí, třeba na poušti, to já nebudu řešit. LN, 291/1992

¹⁰³ Nechtějí prý, aby v Čechách žili Cikáni a jiní přistěhovalci, " řekla soudkyně MFD, 2. 8. 1996

¹⁰⁴ Za příčinu masivního pohybu Romů od východu na západ považuje český premiér spíše projevy ekonomického rázu než protiromské projevy na Slovensku LNN, 36/1991; Dochází k výraznému pohybu Romů z tradičních lokalit za lepšími životními podmínkami, převážně do českých zemí LNN, 36/1991; Mariánské Hory zaplavuje nová vlna Romů ze Slovenska T, 47/2004; Romové ze Slovenska putovali do českých zemí po druhé světové válce v několika vlnách T, 5/2004

¹⁰⁵ Do Evropy přišli Cikáni v 10. století z dnešního indického Pandžábu MFD, 22. 11. 1996; Středoasijské kmene si říkají " Mugati, " okolím jsou nazývány " Luriové " nebo také " Luliové, " arménští Cikáni vystupují pod jménem " Boša, " íránští, usedlí v Ázerbájdžánu – " Karači ". Moskevští a petrohradští Cikáni, tvořící jakousi šlechtu uvnitř svého národa, nosí skupinové pojmenování " Kelderari, které prozrazuje zemi, odkud do Ruska v 16. – 17. století připutovali: rumunsky " kelderar " znamená " kotlář " LNN, 31/1992 Cikáni evropští RS, 25/2003; Několik skupin Cikánů si kdysi vybralo nádherný domov..., usadili se na souostrovích v Andamanském moři. Dnes jsou tyto šťastlivci známi jako takzvaní " mořští Cikáni " RS, 25/2003; Bydlí v ní na 1500 lidí, jimž se v Thajsku neřekne jinak než "vodní Cikáni" MFD, 19. 10. 1996; Na světě žije podle statistik 15 až 20 miliónů Romů, z toho v Evropě 10, Slovensko drží primát – tam tvoří Romové pět procent obyvatelstva. V ČSFR přebývá podle průzkumů Romského národního kongresu 720 tisíc Romů, jinak udávají oficiální tabulky 450 tisíc. LN, 148/1991

¹⁰⁶ když Němec pošle Rumuna, tedy Cikána, zpátky do Rumunska, tak to je správný, když by to udělal Čech, tak by to byl projev rasismu. LN, 291/1992; Olašští cikáni, kteří tvoří asi deset procent cikánského etnika v ČR, jsou pojmenováni podle jedné oblasti v Rumunsku, odkud byli nuceni emigrovat v 18. století HN, 1996; Na našem území se pohybuje 60 tisíc Olašských Romů LN, 148/1991; Romové sice v Rumunsku tvoří deset procent obyvatel LN, 39/1992

Rosja¹⁰⁷, Bulharia¹⁰⁸, Węgry¹⁰⁹, Hiszpania¹¹⁰, Grecja¹¹¹, Słowacja¹¹². W wypadku Cyganów/Romów w Republice Czeskiej¹¹³ podkreśla się, że przybyli ze *Słowacji*¹¹⁴. Już jednak propozycje drastycznego rozwiązania kwestii zamieszkiwania tej grupy – przez *wysiedlenie z kraju*¹¹⁵ lub *osiedlenie w rezerwatach*¹¹⁶ pojawiają się jedynie z wykorzystaniem etnonimu Cygan. Określenie Rom pojawia się w nieco bardziej wyrafinowanej propozycji – utworzenia romskiego okręgu administracyjnego – *romistanu*¹¹⁷. Widoczna jest jeszcze jedna różnica

¹⁰⁷ Na Rusi je Cikán tradičně předmětem zvláštního zájmu spisovatele a policajta. LNN, 31/1992

¹⁰⁸ Turečtí cikáni z Bulharska MFD, 25. 11. 1992; Bulharští Cikáni nevidí východisko z mi-zerie Sofie MFD, 22. 11. 1996; Cikáni z Magliže nesdílejí naděje většiny Bulharů, MFD, 22. 11. 1996

¹⁰⁹ hned za Cikány, národem, který v Maďarsku obecně budí největší antipatie RS, 13/1995

¹¹⁰ Cikána z Madridu RF, 16/1993

¹¹¹ Řecko, v jehož severní části žijí..., islamizovaní Cikáni RS, 29/1995

¹¹² východoslovenský region, kde je soustředěna největší komunita Romů LN, 65/1992; Romskou populaci tvoří tři skupiny: olašští Romové (Vlachike Roma), slovenští Romové (Roma) a maďarští Romové (Ungrike Roma) T, 9/2004; čtrnáctiapůltisícového města, v němž žije tři a půl tisíce Romů . Levoča... T, 9/2004

¹¹³ takže si rozumím s klukama z Budějovic, jsou to samí cikáni RS, 3/1993; Teplice? Vždyť tam je akorát smog, cikáni LN, 175/1994; Loni se tu porvali cikáni z české Kadaně B, 7. 2. 1997; Útulky pro bezdomovce v kanadském Torontu jsou zaplněny českými Cikány B, 22. 8. 1997; Romové z Břeclavi LN, 275/1991; Romové jdou na západ Zvláště v poslední době se Romové stěhují z východu našeho státu na západ. V Ostravě jejich počet během uplynulých dvou let vzrostl z jedenácti na čtyřicet tisíc, podobně i v Praze, v menším měřítku pak v Ústí nad Labem, Plzni a dalších městech LNN, 36/1991; Okres Klatovy má 87.000 obyvatel. Romů tam žije kolem pěti stovek. RS, 8/1991; Brněnští Romové LN, 17/1992

¹¹⁴ Příval uprchlíků poroste, budou se stěhovat Cikáni ze Slovenska MFD, 8. 1. 1993; Češi si u sebe nepřejí mít " slovenské " Romy. MFD, 26. 9. 1994; my to chceme využít k tomu, abychom vrátili Cikány soudruhu Mečiarovi LN, 291/1992; Když se rozdělí Československo, pojedou na Slovensko, protože v roce 45 nebyl žádný Cikán v Čechách LN, 291/1992; Existenci jakékoli dohody mezi vládami obou republik ČSFR o přesunu slovenských Romů do českých zemí při rozhovoru pro ČTK rozhodně popřel český premiér P. Pithart. Připustil, že Česká republika tento přesun nevíta... Za příčinu masivního pohybu Romů od východu na západ považuje český premiér spíše projevy ekonomického rázu než protiromské projevy na Slovensku LNN, 36/1991; Další část se přistěhovala v době kolem vzniku samostatné České republiky 1. ledna 1993. Slovenští Romové... T, 5/2004

¹¹⁵ všichni Cikáni by se měli vrátit do země svých předků (Indie) RF, 23/2004; my to chceme využít k tomu, abychom vrátili Cikány soudruhu Mečiarovi LN, 291/1992; když Němec pošle Rumuna, tedy Cikána, zpátky do Rumunska, tak to je správný, když by to udělal Čech, tak by to byl projev rasismu. LN, 291/1992

¹¹⁶ v kapitole článku Zběsilost liberálů se píše: "Zřízení cikánských rezervací doporučoval už v roce 1991 dokonce spisovatel Ludvík Vaculík..." RS, 44/1994

¹¹⁷ Vaculík se k řešení teprve nadechuje: "Takové řešení by znamenalo dát Romům do správy nějaké území." Klade i závažnou otázku: "Máme-li jim nechat ty už zničené části měst, anebo (raději!) jim určit území, kde začnou, obrazně, ohněm na holé zemi." Romistán... RS, 26/1991; Kde by měl být ten kout obývaný statisíci Romů z celé republiky? Kam

w postrzeganiu grupy, w zależności od użytego etnonimu: w wypadku poruszenia problematyki *tozsamości narodowej*¹¹⁸, *odrodzenia narodowego*¹¹⁹ tej grupy, korzysta się wyłącznie z etnonimu Rom. Podobnie, gdy mowa o procesach rzeczowej asymilacji, przebiegającej za sprawą *małżeństw mieszanych*¹²⁰.

Widać również pewne różnice w wykorzystaniu omawianych etnonimów przy prezentacji **wartości społecznych**, realizowanych przez grupę. Z etnonimu Cygan korzysta się z reguły, gdy mowa o instytucji *króla cygańskiego*¹²¹ i dawniejszych *formach organizacyjnych*¹²², natomiast współczesne sposoby *organizacji życia społecznego*¹²³ w większości wiązane są z etnonimem Rom,

---

by šli ty statisíce "našich", které tam žily dřív? A co když se mnoha Romům do nového Romistánu prostě nebude chtít? RS, 26/1991; Ve vztahu k Romům se názory skinů liší. Nejradikálnější z nich by je chtěli vyhnat na Slovensko či do Indie, případně pro ně vytvořit vlastní stát nebo autonomní cikánský okrsek na způsob bantustanů v JAR. RS, 45/1991

¹¹⁸ Podle kulturologa Jakoubka není tento jev způsoben tím, že by se Romové báli přihlásit k své národnosti. Jen se necítí na prvním místě Romů, ale řečeno s jistou nadsázkou více Horváty (sic!), Červeňáky, Olahy. Jiní chtějí být prostě Čechy nebo Slováci. Absence národního nebo etnického povědomí a tradiční rodový systém se výrazně promítají do etnobyznysu T, 5/2004,

¹¹⁹ všemi prostředky podporovat proces "národního obrození" Romů LN, 158/1991; probudilý kulturní Rom LNL, 24/1991; Vrátit Romům sebevědomí Pokus o romské národní obrození rasové a etnické problémy Bílý gadžo se může divit, že si romská inteligence přeje rozvíjet specifickou romskou kulturu. RS, 3/1991

¹²⁰ Velký počet česko-romských manželství v Brně se projevil i v tom, že několik nezaměstnaných Neromů přichází se svým romským partnerem do kanceláře pana Zimy. LN, 17/1992

¹²¹ Ioan Cioaba, sídlící v Sibini, byl přinucen vzdát se připravované korunovace na nejvyššího vládce Cikánů ve všech zemích světa poté, co se proti němu postavila značná část jeho vlastního etnika v Rumunsku. MFD, 3. 9. 1992

¹²² Coby střešní ideová organizace byl založen Všeruský svaz Cikánů. Ve větších městech existovaly školy s výukou v cikánštině, zakládala se družstva tradičních cikánských řemesel. V době největšího rozmachu v SSSR údajně existovalo na 60 cikánských kolchozů. Avšak koncem 30. let stát rezignoval na úsilí vytvořit z Cikána sovětského člověka. LNN, 31/1992

¹²³ Svaz Cikánů – Romů MFD, 3. 1. 1995; Zakladatelé unie se tehdy dohodli, že budou užívat označení Rom místo Cikán ... Už v roce 1969, jako dozvuk obrodného procesu, založili čs. Romové Svaz Cikánů-Romů a Zváz Cigánov-Rómov. P, 10. 4. 2003; Romská občanská iniciativa (dále jen ROI) IS, 23/1989; Romský národní kongres vznikl 14.2. t. r. jako opozice Romské občanské iniciativy. LN, 148/1991; o nové Romské organizaci mládeže a dětí, Sdružení romských souborů, žen, o Hnutí angažovaných Romů LN, 148/1991; Hnutí angažovaných Romů LN, 275/1991; Hnutí angažovaných Romů uspořádalo o víkendu v pražském kulturním domě Eden druhý sjezd za účasti padesáti delegátů z Čech, Moravy a Slovenska. Na rokování pozvali i hosty z Romského národního kongresu, Romské asociace mládeže a dětí, Sdružení Romů Moravy a Slezska a dokonce i Romské občanské iniciativy, vůči níž HAR vzniklo jako opozice. LN, 275/1991; Příspěť k všeobecnému povznesení romského obyvatelstva na Slovensku si dává za cíl Unie romské tělovýchovy a sportu, která byla založena v sobotu na ustavujícím sjezdu v Humenném. LN, 299/1991

ewentualnie łącznie Rom/Cygan. Romowie również, a nie Cyganie, podejmują *aktywność polityczną*¹²⁴ lub są *obiektem działań społeczno-politycznych zewnętrznych*¹²⁵. Wynika to być może z faktu, że Cyganie/Romowie, w opiniach analizowanych, są *społecznie nieprzystosowani*¹²⁶ – a nawet *stwarzają określone problemy społeczne*¹²⁷. Etonim Cygan pojawia się w stwierdzeniach, że grupa nie dotrzymuje zasad społecznych do tego stopnia, że jest nawet podejrzewana o *terroryzowanie otoczenia*¹²⁸.

Sfera **wartości osobistych** reprezentowana jest bardzo podobnie, niezależnie od użytego etnonimu. Wyraźną różnicę widać jedynie, gdy mowa o *prawach i interesach tej grupy etnicznej*¹²⁹ – w takim kontekście używa się etnonimu Rom. W pozostałych wypadkach oba etnonimy wykorzystywane są wymiennie, choć z pewnymi niuansami. Kiedy mowa o autorytetach, funkcjonujących w grupie, a konkretnie *autorytecie starców*¹³⁰, dotyczy to zarówno Cyganów, jak i Romów (co uwieczniono w literaturze). Podkreśla się cygań-

¹²⁴ My, Romové se distancujeme od těchto zaprodaných funkcionářů jako i těch, kteří svou korupcí a výdělečnou činností v Névodromu a Butikeru pošlapali čistou myšlenku poctivých Romů. IS, 33/1989; Romové nemají moc velký výběr, některé strany mají obavy, že by takovou koalici mohly přijít o vlastní voliče LN, 275/1991; Romové vytvoří vlastní samosprávu, která bude kompetentní k jednání se zástupci města. LN, 276/1991

¹²⁵ Zazněly názory, že nebude překvapením, když Romům, reprezentujícím tři sta tisíc voličů, nabídnou nejvíc komunisté. LN, 275/1991; Romové sice v Rumunsku tvoří deset procent obyvatel a o jejich přičině se ucházelo celých pět etnických stran, jejich volební účast je však tak nízká, že nedokáží sehrát příliš významnou roli. LN, 39/1992; členy stálé komise předsednictva ČNR pro otázky Romů LN, 139/1991

¹²⁶ Dořešit otázku nepřizpůsobivých etnik, například Cikánů MFD, 23. 4. 1996; Problém se zdaleka netýká pouze... společensky nepřizpůsobených Romů LN, 281/1991; Když jsem před lety vystoupil v Praze na konferenci s tím, že převýchova Romů je otázka pěti generací, tak mě vypískali. Teď učím už třetí generaci LNN, 36/1991

¹²⁷ Průměrný člověk má z Romů strach. Hlas mnohých lidí zní: Cikáni kradou, vraždí, příliš rychle se množí, jednou nás zaplaví, neumějí normálně žít RF, 44/1993; Mezi diskutovanými problémy současné bezpečnosti občanů v celé naší zemi se často vyskytuje otázka soužití s romskými občany. LN, 23/1992

¹²⁸ Její šéf, vydavatel listu Deutsche Nationalzeitung Gerhard Frey, brojí proti "teroru Cikánů" LN, 263/1992; Vždyť cikáni terorizovali celé město RS, 14/1993

¹²⁹ Profesionálního zaměstnance MěstNV, hájícího práva a zájmy Romů IS, 23/1989; Činnost Svazu C – R byla ukončena v roce 1973 z politických důvodů poté co Romové žádali přiznání národnostních práv. IS, 33/1989

¹³⁰ Kolem něho šli v sevřeném houfu Cikáni nejrůznějšího věku, velmi málo mužů, skoro samé ženy s bezpočtem dětí, ty nejmenší na rukou matek, ostatní poskakovaly kolem, nevzdalovaly se ale nikdy příliš od hrdého starce, který byl vždy středem zástupu LNL, 21/1992; KNIHY REDAKCI ZASLANÉ God'aver lava phure Romendar (Moudrá slova starých Romů) LNL, 52/1991

ską *wolność*¹³¹, ale Rom również *kocha cygańską wolność*¹³². Jest to jednak jedyna wartość pozytywna, jaką ma do dyspozycji Cygan/Rom. Uderzające jest bowiem, že w gruncie rzeczy wolność ta jest w znacznym stopniu ograniczana przez środowisko społeczne, w którym podlega on wielorakiej *dyskryminacji*¹³³. Cygan/Rom był/jest *obiektem prześladowań*¹³⁴: *agresji słownej*¹³⁵,

¹³¹ Na Rusi je Cikán tradičně předmětem zvláštního zájmu spisovatele a policajta. Spisovatel opěvuje podmanivou volnost a nezávanost táborových způsobů, případně tvoří žánr "cikánské romance". LNN, 31/1992; Pravil jsem, že Cikánovi je svoboda tisku na nic, protože on potřebuje svobodu cikánského života RS, 44/1994; cikáni jsou nositeli jakési absolutní nezakrotné svobody P, 28. 4. 2004

¹³² Děti, kdo z vás by chtěl žít tak, jako lidé ve filmu Cikáni jdou do nebe? zeptala se svého času učitelka rychnovské zvláštní školy. Ruce všech romských dětí vylétly nahoru. Láká je volnost LNN, 36/1991

¹³³ Není to tak dávno, co v brněnském tisku vzplála a opět rychle zhasla polemika nad opovážlivostí Úřadu práce, který si dovolil v anoncích volných míst upozornit, že o uchazeče cikánského původu není v tom kterém konkrétním případě zájem. MFD, 12. 10. 1993; Cikánům vstup zakázán !... Cikáni budou brzo mít zavřené dveře úplně všude. Ať táhnou do svého Bronxu – nelíbí se mi to, ale jinou cestu nevidím. RS, 33/1994; Norové v roce 1953 zakázali svým Cikánům vlastnit koně MFD, 2. 3. 2004; Obyvatelé domu tvrdí: Dopadli jsme tak, protože jsme Cikáni. Nájemníci v horním patře už bydlí v paneláku, protože jsou bílí. MFD, 2. 2. 2004; chtělo by to trochu víc tolerance a otevřenosti. Je to normální, když někdo přizná, že nechce Cikána v baráku? Nebo když se postaví v Matiční ulici zeď? RF, 7/2003; se prý dokonce pochlubila cedulí "Romy nebereme". LN, 148/1991; Dosavadní čs. ústava neakceptovala romskou národnost. V důsledku toho Romové v podstatě neměli právo na vlastní divadla, nakladatelství a jiné kulturní instituce. Ani dnes není všechno v pořádku. RS, 3/1991; Když přijdu do podniku, který inzeruje volné místo a zjistí, že jsem Rom, tak mě už nechtějí RS, 6/1991; Tam zjistili, že nový pracovník je Rom, teprve když se přišel představit. Rázem o něho ztratili zájem, jako by ani neexistovala pracovní smlouva. Muž skončil de facto jako nezaměstnaný bez podpory... Rom se ke všemu roznemohl. Podle lékařského nálezu, který jsme viděli, to určitě nebyl žádný simulant, ale nemocenské dávky mu nikdo nevyplácel. A taky se ho nikdo nezastal. LN, 46/1992

¹³⁴ PROTI ČEMU BOJUJEME? Proti všem formám rasové lůzy, jakou jsou cikáni RF, 11/1995; Můj oblastní manažer je rasista a nenávidí Cikány RF, 2/2003; Pronásledují Romové, nadávají "černým hubám", vykřikují, že Čechy patří Čechům a Slovensko Slovákům LN, 96/1991; Nepříznivé přijetí prvních skupin Romů na evropském kontinentě přerostlo v 15. a 17. století v jejich těžkou perzekuci. V českých zemích vyvrcholilo v první polovině 18. století pokusem o jejich fyzickou likvidaci. LNN, 36/1991

¹³⁵ Mezi secesními domy burácí řev z několika set hrdel: "Cikáni raus, cikáni do plynu". RS, 45/1991; Skinheadi se poté s rasistickými hesly Cikáni do plynu a lebkama Cikánů vyděláme Václavák vydali do ulic města LN, 266/1994; Slogany typu BANÍK FUJ, MYLUJU ANČU, CIKÁNI DO PLYNU či HAVEL NA HRAD už ale zevšedněly. MFD, 13. 12. 1992; Podle policie a svědků před napadením oba obvinění provolávali Sieg heil a Cikáni do plynu MFD, 7. 5. 1994; Skinheadi opakovaně před policisty provolávali hesla Cikáni do plynu, budete viset, černé svině a zdravili se Heil Hitler. MFD, 27. 6. 1994

*i fyzycznej*¹³⁶ – w okresie II wojny światowej nawet *obiektem eksterminacji*¹³⁷. Z reguły w tego typu opisach w tekście odredakcyjnym stosowany bywa termin Rom, w cytatach haseł, sloganów i przekazach opinii bohaterów zająć pojawia się termin Cygan. W wypadku Cygana przytaczane/proponowane są nawet bardziej szczegółowe rozwiązania: *nakaz prac przymusowych, propozycja przymusowej sterylizacji*¹³⁸. Nic więc dziwnego, że Cyganie muszą być *chronieni przez policje*¹³⁹.

Charakterystyczne jest jednak, że etnonim Rom pojawia się kontekstach, w których przedstawiciele tej grupy w sposób aktywny starają się bronić swych praw osobistych: Rom *walczy ze skinheadami*¹⁴⁰, *z nie-Romami*, czasem posuwa

¹³⁶ "Přeci si nenechám ujít příležitost, jak cikáni dostanou do držky," říká RS, 45/1991; Zkuste si zabít Cikána V Písku u soudu vám poradí: musí vás být víc, vyholte si hlavy a zakryjte obličej. Cikánů se nedotýkejte, stačí je zahnat do hluboké vody MFD, 6. 12. 1994; "Pak si ještě vzpomínám, že když tehdy ten Cikán otevřel dveře, dal jsem mu jednu ránu a víc nevím," říká Stiskala. RS, 4/2004; Vezmeme si kukly, tyče, nasedneme do aut a pojedeme do Krnova zmlátit nějaké Cikány – tak se možná domlouvala trojice mužů z Opavy MFD, 21. 5. 2004; Čeští skinové zabili od počátku roku čtrnáct Romů. LN, 281/1991; Skupina skinheadů se vypravila na tamní náměstí TGM, kde začala pronásledovat jednoho Roma až k jeho bytu, jehož okna vytloukla tyčemi a klacky. LN, 298/1991; Jistá skupina občanů tedy usoudila, že klatovští Romové, nebo alespoň někteří z nich, mají být vyhubeni... Ve čtvrtek 21.2. byl blízko kulturního domu Družba zbit jeden Rom. Skončil v nemocnici. RS, 8/1991; Ve středu ráno proudí do města skupiny Romů. Většina jde k lékaři předvést utržené šrámy. "Podívejte, jak mě zbili," ukazuje sedmnáctiletý Koloman Balogh modřinu na obličejí a tržnou ránu na nose. T, 9/2004

¹³⁷ Osvětím, kde byl vyvražděn téměř půlmilión Romů, už vrhá svůj stín. LNN, 2/1993; v Jasenovaci, Chorvati pozabíjeli... a 35.000 Cikánů RS, 14/1993; cikáni v plynu skončili: muži, ženy i nemluvňata. LN, 196/1994; To jsou nedávná slova papeže Jana Pavla II. v poselství k alsaským Romům. Celá historie Romů – Cikánů – v Evropě je nesporně historií násilí, bezpráví a smrti LN, 203/1994;... že v Čechách před válkou nebyl fašismus. Byl a byla zde i solidní kolaborace na transportech Židů a Cikánů MFD, 6. 12. 1994; vzpomínku na genocidu svého národa si čeští Romové uchovali pouze v písni Aušvicate hi kher báro... Zhruba šest tisíc osob bylo evidováno jako Cikáni a cikánští míšenci, pět tisíc pak jako osoby "žijící cikánským způsobem života". Zároveň se začaly sestavovat první transporty do Osvětími, kde česká romská komunita v podstatě zanikla (ta dnešní pochází hlavně ze Slovenska) RS, 23/1994; Téměř všichni původní čeští Romové skončili v Hitlerových koncentračních táborech, mnozí předtím trpěli v lágrech spravovaných českými dozorcí T, 5/2004

¹³⁸ Například jsem slyšel v metru, že by všichni Cikáni měli být odvezeni na nucené práce nebo sterilizováni. LN, 193/1996

¹³⁹ Jeho kolega vylučuje útok skinheadů. "Kdyby přišli, mají smůlu. Jsem tu od toho, abych chránil Cikány a nehodlám se dát zabít. Podle zákona můžu použít zbraň". RS, 42/1992

¹⁴⁰ Obavy z městské války mezi Romy a skinheady jsou podle tamních policistů přehnané LN, 94/1991; Romové vzali spravedlnost do svých rukou LN, 187/1991

się jednak i do *zatargów z policją*¹⁴¹. Nie jest więc bierny wobec spotykających go objawów agresji.

Z czego wynika **pozycja społeczna** Cyganów/Romów. Analizowane źródła stawiają tu przede wszystkim na cechy społeczno-kulturowe. Podstawą ich funkcjonowania w społeczeństwie, dającą im oparcie, jest *wielodzietna*¹⁴², *duża rodzina*¹⁴³. Jedyne w wypadku Roma wspomina się, że jest on normalnym *obywatelem*¹⁴⁴.

Prawie niezauważalna jest **sfera religijna**¹⁴⁵ w charakterystyce grupy – w obu wypadkach, użycia etnonimu Cygan lub Rom, wypowiedzi na ten temat są rzadkie i ograniczają się do warstwy informacyjnej. Nie dziwi to, przy znanym skądinąd stosunku Czechów do spraw wyznania.

Już jednak słabo rozwinięta **sfera fizyczna** w wizerunku Cygana/Roma może zastanawiać, zwłaszcza w porównaniu z wizerunkiem Cygana opartym na źródłach folklorystycznych (Greń 2008). Cechy przywoływane mają z reguły wydźwięk negatywny (co może dziwić w konfrontacji z innymi elementami wizerunku, np. koczowniczym życiem i wolnością – wymóg ciężkiej fizycznej i zdrowia). I tak w subkategorii **uroda, wiek, zdrowie** stwierdza się, że Cyga-

¹⁴¹ Policie versus Romové MOST – Na mosteckém sídlišti Chánov, které obývají Romové, došlo včera k incidentu mezi obyvateli a policisty LN, 184/1991; vyšetřování incidentu mezi 37letým kapitánem Petrem Baránkem a pětičlennou skupinou mladých Romů, k němuž došlo 22. listopadu před Kulturním domem v Břeclavi LN, 9/1992

¹⁴² Ježeli cecha jest oceniana negatywnie, stosowany jest termin Cygan: Cikáni..., příliš rychle se množí RF, 44/1993; Znemožnit, aby se Cikán živil děláním dětí LNL, 24/1991; Cikáni... mají moc dětí MFD, 6 XII 1994. Odwołaniu do faktów towarzyszy termin Rom: Je rovněž pravda, že Rómové mají vyšší počet dětí v rodině: průměrná čs. rodina má přibližně 1,8 dítěte, rómská okolo 3,5 LN, 292/1991; "No a co, Romové mají velké rodiny," brání se Milan Polhoš obvinění z klientelismu T, 34/2004

¹⁴³ Dole "ve dvoře" bydleli cikáni. Kolik jich bylo, to se snad nedá spočítat. Teprve dnes si dávám dohromady, kolik asi generací to bylo. RS, 15/1993; Tradiční romská kultura je uzavřená a postavená na zcela odlišných ekonomických vztazích než majoritní společnost. V rámci širší rodiny, fajty, v podstatě neexistuje soukromý majetek. T, 9/2004; Základní jednotkou společenství je fajta, širší rodový klan. T, 5/2004

¹⁴⁴ ROI však bude rozhodně zastávat občanský princip, s právy a povinnostmi Roma jako občana. LN, 158/1991

¹⁴⁵ potom jdou na hřbitov. Cikáni leží na katolickém. LN, 180/1996; Řecko, v jehož severní části žijí zbytky po staletí přítomné turecké populace, islamizovaní Cikáni RS, 29/1995; Už zdálky prozrazuje věžička mešity, že vodní Cikáni patří k muslimům MFD, 19. 10. 1996;: Když bůh rozdělval náboženství, cikáni si své napsali na zelný list, který sežral osel k večeri (Bulharsko). V Rumunsku se vypráví, že si cikáni postavili chrám z kamene, ale vyměnili ho s Rumuny, kteří ho měli ze slaniny a šunky. RS, 47/1996; starosto, žádám jako křesťan křesťana o vysvětlení: Proč o mně říkáte, že jsem cikán? Já jsem přece Rom! LNN, 36/1991; Romové v Československu jsou většinou příslušníky římskokatolické církve RS, 3/1991

nie są *slabego zdrowia*¹⁴⁶ i *roznoszą choroby*¹⁴⁷ – nb. mimo tego są *wielodzietni* (zob. wyżej, por. też wyżej kwestię projektu *przymusowej ich sterylizacji*). W materiale zauważono różnice *wieku*¹⁴⁸ między Romami, lecz nic z tego nie wynika w zakresie ich cech fizycznych. Pojawiają się pojedyncze **cechy fizyczne**¹⁴⁹ Cygana. Najwyrazistszym elementem wyglądu przedstawicieli tej grupy, często, niemal emblematycznie używanym, jest ich – Cyganów/Romów – *czarna/ciemna karnacja*¹⁵⁰. Szczególnie często, niemal jako przezwisko, używa się epitetu *czarny*¹⁵¹ w połączeniu z etnonimem Cygan. W jakiejś mierze odnosi się to do całości wyglądu: karnacji, ale i włosów, oczu.

W wyraźnym stopniu bogatszy opis znajdziemy w zakresie **sfery kulturowej**¹⁵². W tym też zakresie stosunkowo dobrze widoczna jest różnica wizerunku w zależności od zastosowanego etnonimu.

Jeżeli chodzi o tzw. **kulturę osobistą** – wygląd członka grupy, stwierdzenia w tym zakresie w przeanalizowanym materiale dotyczą jedynie etnonimu Cygan. Być może wynika to z faktu, że w zasadzie są to stwierdzenia negatywne: odnoszą się do *zapachu*¹⁵³, kwestii higieny osobistej – *brudu*¹⁵⁴. Jeżeli chodzi o **ubiór**, to nie jest on zauważany – zupełnym wyjątkiem jest przypomnienie tradycyjnego *ubioru*¹⁵⁵ Cyganki – wielu spódnic zakładanych jedna na drugą. Rozróżnienie Cygana i Roma nie powtarza się już jednak, gdy mowa o **kulturze najbliższego otoczenia**, w jakim przedstawiciele tej

¹⁴⁶ cikáni... skutečným problémem je... špatný zdravotní stav HN, 1996

¹⁴⁷ "Oni ale prohlásili, že stěhovat nebudou a že jsem je měl předem upozornit, že jsou to Cikáni. Prý by si vzali rukavice, protože se báli nějakých nemocí," tvrdí VINTR MFD, 25. 6. 1996

¹⁴⁸ KNIHY REDAKCI ZASLANÉ Godaver lava phure Romendar (Moudrá slova starých Romů) LNL, 52/1991; Seru na to! křičí dvacetiletý romský mladík před komunitním centrem Tvoj Spiš T, 9/2004

¹⁴⁹ kde stojí ten Cikánek s křivou nohou RF, 8/1993; Pak zase měla pocit, že má široký nos, že vypadá jako Cikán RF, 11/1995

¹⁵⁰ Cikáni čili Romové... Mají... snědou, někdy dost tmavou pleť LN, 29/1996; dechovka spustila Cikán, černý cikán RF, 38/1993; Křičela: Vy cikáni černý, co nám sem lezete B, 3. 5. 2003; biti byli... Romové ... Důvodem byla barva jejich pleti RS, 8/1991; Jak poznám, kdo je Rom a kdo není? Podle barvy kůže a antropologických znaků? To je přece rasistický způsob uvažování, T, 5/2004

¹⁵¹ Skinheadi opakovaně před policisty provolávali hesla Cikáni do plynu, budete viset, černé svině a zdravili se Heil Hitler. MFD, 27. 6. 1994; uráželi... slovy: černé kurvy, zkurvení cikáni P, 4. 9. 2003

¹⁵² W sensie węższym – tych dziedzin kultury materialnej i duchowej, które nie zostały wyodrębnione w formie odrębnych – wyżej opisanych – sfer.

¹⁵³ Na periférii Plzně stálo zrzavým písmem velikosti saxofonu: CIKÁNI SMRDĚJ IS, 16/1989

¹⁵⁴ Cikáni nejsou lidi, ale zvířata. Podívejte se na tu špínu. RS, 45/1991; jsou to prý špinavý cikáni LNN, 28/1993; Cikány označil za lesní národ, který odmítá základní hygienické návyky MFD, 11. 9. 1996

¹⁵⁵ Opravdoví cikáni s... bábami v devadesáti sukních LNL, 48/1992

grupy żyją/przebywają. Podnosi się zarzuty, że Cyganie/Romowie są *bałaganiarzami*¹⁵⁶, *niszczą mienie*, doprowadzają do jego *dewastacji* – zwłaszcza mieszkań¹⁵⁷. Dotyczy to jednak chyba tylko wypadków osiadłego trybu życia, zamieszkiwania w miastach, a właściwie w *gettach miejskich*¹⁵⁸, a nawet na *śmietniskach*¹⁵⁹. Bywa jednak i tak, że są *bez mieszkania*¹⁶⁰, już choćby dlatego, że są *koczownikami* (zob. wyżej). W wypadku Cygana doprecyzowano to: są to ludzie *leśni*¹⁶¹, *mieszkający w taborze*¹⁶².

Jeżeli chodzi o **system komunikacji społecznej** tej grupy etnicznej, zauważa się ich specyfikę *językową*¹⁶³ w stosunku do czeskojęzycznego otoczenia, przytaczane są pojedyncze *wyraży i frazy języka romskiego*¹⁶⁴ oraz – jedynie

¹⁵⁶ na jeho místo nastoupili cikáni, kteří dělali nepořádek RF, 29/1993

¹⁵⁷ nekonečná oprava měst po Cikánech LNL, 24/1991; Nastěhovali se tam jiní Cikáni a docela ho zničili. RS, 32/1992; Cikáni jsou o něco lepší v tom, že nepoznají kvalitu, horší v tom, že ničí, co jim přijde pod ruku. RF, 8/1993; Cikáni drancovali provizorní pokoje, okrádali se mezi sebou a dokonce v místnostech rozdělávali ohně. NB, 28/1997; Tam byli nastěhováni Romové, žijící dříve v malých komunitách. Polovina bytů má v oknech místo skel plech či papír. RS, 44/1991, ale: Jakmile stát Romům daroval nové domy, brzy je zdemolovali. Jinak se k majetku stavěli, pokud si obydlí postavili sami. Stát jejich budovalenskou snahu rozumně podporoval. Poskytoval jim pozemky, materiál, půjčoval stroje. Pak se chovali úplně jinak. T, 47/2004

¹⁵⁸ Kanevá dodává, že za vlády komunistů dostali Cikáni byty, které prodali, a vrátili se raději do ghatt MFD, 22. 11. 1996; Vaši experti na lidská práva si vymění byt s občanem z romské čtvrti, nejlépe přímo v domě obývaném Cikány. RS, 47/1994

¹⁵⁹ Cikáni na smetišti těsně vedle hypermoderní benzínové pumpy už spí. LN, 243/1994

¹⁶⁰ Značnou část ztroskotanců bez přístřeší tvoří nezakotvení Romové, LN, 23/1992

¹⁶¹ Cikány označil za lesní národ MFD, 11. 9. 1996

¹⁶² Na naší louce se utábořili cikáni. Opravdoví cikáni s koňmi a povozy LNL, 48/1992; Cikáni, kteří zůstali v cikánském táboře... LN, 18/1995

¹⁶³ Děti ve škole nesměly mluvit svým jazykem, říkalo se, že to je hantýrka. Tak došlo k tomu, že se Romové začali za svůj jazyk stydět. A teď většina Romů ani neumí romsky RS, 3/1991; Kodifikace spisovného jazyka českých a slovenských Romů si vyžádá nesmírnou, mravenčí práci: romština, kterou vlastně za jazyk nikdo nepovažoval, má mnoho dialektů, vyvíjela se roztržitě a byla značně ovlivňována českými a slovenskými dialekty podle toho, kde Romové žili. Nicméně se jako společný národní komunikační nástroj zachovala do té míry, že se Romové na celém světě dodnes domluví romsky. ... Margita Reiznerová považuje založení Sdružení romských autorů za významný příspěvek ke kultivování romského jazyka: "Romové vlastně neumějí číst ve svém jazyce". RS, 3/1991; Anebo tu měl snad na mysli fakt, že cikánské děti mívají velké problémy s češtinou? RS, 26/1991; romsky a maďarsky prohlásil, že "že existuje pouze jedno Maďarsko, společná země Romů a Maďarů". Je to vůbec poprvé, kdy premiér v parlamentu promluvil romsky. T, 39/2004

¹⁶⁴ Cikáni vybíhali a křičeli "Lurdy", to snad znamenalo: "Četníci" LNN, 12/1994; vzpomínku na genocidu svého národa si čeští Romové uchovali pouze v písni Aušvicate hi kher báro RS, 23/1994; Vážili si ho gádžové i cikáni RS, 43/1995; Dnes byla zahájena výstava dětské romské kresby Roma sam / Jsme Romové LN, 288/1991; Změněná koncepce se odrazí i v novém názvu: Amaro Lav (Romské slovo) RS, 3/1991; Tradiční romská

w wypadku Romów – nowoczesne środki komunikacji masowej: *prasę*¹⁶⁵, a nawet *literaturę romską*¹⁶⁶.

Przy całej zauważanej specyfice kulturowej tej grupy etnicznej, brak konkretniejszych informacji na temat jej **poglądów na problematykę kultury**. Stwierdza się jedynie, że Cyganie *mają własny sposób życia*¹⁶⁷ i wiedzę przekazywaną z pokolenia na pokolenie. Wiedza ta jest jednak słabo identyfikowana – jedyny jej przykład, to świadomość istnienia cygańskiej, tradycyjnej *medycyny*. Użycie etnonimu Rom narzuca nieco wyższą ocenę tej wiedzy – informacji o *własnej, romskiej kulturze*¹⁶⁸ towarzyszą stwierdzenia, że chodzi o lud *z wysoką kulturą i tradycją*¹⁶⁹. Odrębny problem stanowi to, czy Cyganie/Romowie dostosowują się do wymogów współczesnej *kultury, zwłaszcza kwestia ich edukacji*¹⁷⁰. W tym zakresie stwierdzenia są raczej minorowe. Owszem, zdarzają

---

kultura je uzavřená a postavená na zcela odlišných ekonomických vztazích než majoritní společnost. V rámci širší rodiny, fajty, v podstatě neexistuje soukromý majetek. T, 9/2004

¹⁶⁵ Viera Dančíková vysvětluje, že časopis zatím víc než Romům sloužil lidem, kteří se zabývali romskou problematikou. To je třeba změnit. První číslo nově pojatého časopisu se plánuje na únor. Změněná koncepce se odrazí i v novém názvu: Amaro Lav (Romské slovo). RS, 3/1991

¹⁶⁶ V prosinci 1990 založilo čtyřicet romských spisovatelů spolek Sdružení romských autorů (SAR). RS, 3/1991

¹⁶⁷ s Cikány, kterým jsme zakázali kočovat a odtrhli je tak od jejich přirozeného způsobu života HN – víkend, 1995

¹⁶⁸ "Dvacet let jsme žili v domnění, že Romové jsou stejní jako my. Jen na nižší úrovni, z níž je musíme vytáhnout. Ale oni jsou úplně jiní," říká Petr Víšek, expert na sociální politiku z ministerstva práce a sociálních věcí. T, 5/2004; Slovenští Romové s sebou přinesli typický způsob života, který se, byť v pokřivené formě, dodnes uchoval ve zdejších chudinských romských ghettech. T, 5/2004

¹⁶⁹ Romové mají významné osobnosti, bohaté tradice i zajímavou historii LN, 123/1991; Dnes byla zahájena výstava dětské romské kresby Roma sam / Jsme Romové ve studiu Artama v Sněmovní ulici v Praze. LN, 288/1991; Cílem nás všech je prostřednictvím literatury napomoci tomu, aby vzrostlo romské sebevědomí, aby si Romové připomněli své staré pohádky, příběhy, písně. Chceme jim vrátit jejich krásnou, bohatou kulturu... Představa, že romská literatura je jen ústní vyprávění, které celá pokolení tradují v rodinách, už dnes neplatí, RS, 3/1991

¹⁷⁰ Rusko prý suverénně vede ve světě co do počtu vysokoškolsky vzdělaných Cikánů. Statistiky zachycují to, co je, a nezachycují to, co není. Cikáni v Rusku nemají ani školy, ani tiskoviny, ani knihy, ani pedagogické kádry LNN, 31/1992

się Romowie *wykształceni*¹⁷¹, a nawet – Romowie – *kulturalni*¹⁷², *intelektualiści*¹⁷³, *romska inteligencja*¹⁷⁴, jednak najczęściej – i tu wykorzystywane są już oba etnonimy – są oni *niewykształceni* (*/analfabeci/zacofani*)¹⁷⁵. W opisach tego typu Rom traktowany jest łagodniej – może on uzyskać wykształcenie (choć nie zawsze chce).

W zakresie **kultury materialnej** – wyposażenia – wiedza o Cyganach/Romach przekazywana w prasie jest znikoma. W analizowanym materiale pojawiła się jedynie w powiązaniu z etnonimem Cygan. Najczęściej dotyczy ona sposobów ich przemieszczania się: tradycyjnych – *taboru* i *koni*¹⁷⁶, współczesnych – *samochodu*¹⁷⁷. Ponadto, na wyposażeniu Cyganów, zauważana jest różnorodaka *bron*¹⁷⁸.

¹⁷¹ Za jediné pozitivum označilo obrozované romské hnutí fakt, že u nás [v ČSFR] žije nejpočetnější romská inteligence: vysokoškoláků je 250 LN, 148/1991; na příkladu Romů, kteří se zmocnili vzdělání nebo řemesla LNN, 36/1991; Mezi Romy roste zájem o výuku cizího jazyka Proslulým sídlištěm Chánov u Mostu se šíří nová móda. Zdejší romští obyvatelé se zajímají o jazykové kursy a kompaktní disky s výukou angličtiny. Chtějí být připraveni na cestu do Anglie. T, 21/2004; Čeští Romové jsou vzdělanější než slovenští... V celém Trebišově je pouhých šest vyučených Romů T, 9/2004

¹⁷² probudilý kulturní Rom zůstane zvelebovat svou obec LNL, 24/1991

¹⁷³ romští intelektuálové RS, 3/1991

¹⁷⁴ "velicí Romové", tedy inteligence. Kde by se tu ale cikánská inteligence v počtu, který by mohl zabezpečit jakoukoli smlouvu, teď najednou vzala? RS, 26/1991

¹⁷⁵ Cikáni si stejně nových možností neváží, zneužívají je, kradou, nechodí do práce, jsou nevdělaní MFD, 6. 12. 1994; cikáni ... skutečným problémem je... nízká úroveň vzdělání HN, 1996; Cikánů ... Jsou nevdělaní MFD, 22. 11. 1996; Podle odhadu jich je bez zaměstnání 70 procent. Stejný počet je i negramotných. Mnozí Cikáni... MFD, 22. 11. 1996; Romové si vzdělání necení LNN, 36/1991; Říká se, že Romové jsou zaostalí a nevdělaní RS, 3/1991; V obvodu Prahy 3 žije Romů požehnaně... v průměru mají nižší vzdělání LN, 46/1992

¹⁷⁶ Na naší louce se utábořili cikáni. Opravdoví cikáni s koňmi a povozy LNL, 48/1992; Cikáni, kteří zůstali v cikánském táboře LN, 18/1995; Když Norové v roce 1953 zakázali svým Cikánům vlastnit koně, bylo to možné brát jako nešťastnou časovou shodu: ve stejné době se přijímaly podobné nebo ještě tvrdší zákony proti nomádům (a tedy proti Romům) i na komunistickém Východě. MFD, 2. 3. 2004

¹⁷⁷ Romové .... Během víkendu a všedního dne projížděli automobily městem LN, 187/1991

¹⁷⁸ Romové ...vyzbrojeni holemi a noži LN, 187/1991

Nieco barwniej oddane są cygańskie/romskie **formy rozrywki**. Cyganie/Romowie lubią *zabawę*¹⁷⁹, *festiwale*¹⁸⁰ w tym zarówno popularną: *muzykę*¹⁸¹, *taniec*¹⁸², śpiew, jak i wyższą – *teatr cygański*¹⁸³. Z rozrywek mniej wyrafinowanych lubią *grać w karty*¹⁸⁴, a nawet *hazard*¹⁸⁵. W kontekście z etnonimem Rom pojawiają się *zespoły muzyczne i taneczne, muzyka* oraz – formy rozrywki dzieci romskich *zabawki dziecięce*¹⁸⁶. Jedyne chyba dla dorosłych zarezerwowane są szkodliwe dla zdrowia sposoby spędzania czasu – **nałogi**: Cyganie/Romowie *piją*¹⁸⁷ napoje wysokowe, Cyganie też są *palaczami*¹⁸⁸. Do pełnego – dla

¹⁷⁹ když se něco narodilo, byla na dvoře slavnost. Húsle, randál, chlast. Když se cikáni rozšoupli, celý barák zalezl. RS, 15/1993; Klaus poslal svou ženu na cikánský bál lovit hlasy. MFD, 7. 5. 1996; navštívil jsem romskou zábavu RF, 8/1993; dokument Ples Romů LN, 125/1991

¹⁸⁰ romský festival Khamoro 2004. Vystoupí zde Amparo Cortez (Španělsko/Belgie), Viktor Buzyljov a Zlatí cikáni Ruska (Rusko), Terne čhave (ČR), Ziringaglia (Itálie), Fanfara din Cozmesti (Rumunsko), Bratsh (Francie) a Romano Drom (Maďarsko). MFD, 28. 5. 2004

¹⁸¹ Základy romské kultury jsou výrazně muzikální RS, 23/1994; kapelu spory kolem označení Romové či cikáni netrápí. Říkáme cikánská muzika, ne romská. MFD, 6. 2. 2003; Doklady o romské kultuře..., hudební nástroje LN, 123/1991; tři Romové, hrají a zpívají své písně ve svém jazyce. A hrají krásně LNL, 15/1991; Romové nemáme svou vlast, a proto patříme do Indie. S tímto názorem nesouhlasím. P. o Romech... Byli to povětšinou... a muzikanti LNL, 41/1991

¹⁸² A Cikáni? Ti tančili a zpívali, jak Pánbůh dovolil. RF, 37/1993; Mladým Romům pak hrály k tanci střídavě cimbálová i rocková kapela. LN, 298/1991

¹⁸³ hudební divadlo Romen, kam papaláši rádi jezdili " na Cikány " LNN, 31/1992

¹⁸⁴ "Budete se divit, ale karty u nás nejvíc lákají Japonce a Romy. "ŠPATNÁ KARTA" Cikáni hrají 'oko' jako národní sport," dovidám se od brněnského podnikatele Jozefa Lakatoše. MFD, 20. 8. 1992

¹⁸⁵ Mnozí Cikáni se proto uchylují... k... hazardu MFD, 22. 11. 1996; Co tady dělají cikáni? Odkud berou peníze na hraní na automatech RS, 35/1996

¹⁸⁶ Romové ... Muzeum romské kultury v Brně-Lesné. Soustřeďuje... a hračky LN, 123/1991

¹⁸⁷ P r š í (Z lidové poezie balkánských Romů) Prší a cikáni zapadli do výčepu. Prší a cikáni chlastaj. Vychlastaj tři nebo čtyři a jejich ženský zatím sedum, vosum. LNL, 13/1992; pronikl do soukromí romské rodiny, koupil jsem vosku, opil jsem se s nimi, tvrdil, že můj děda je Cikán z Popradu RF, 8/1993; byli tam dva opilí Cikáni RF, 49/1993; Na možnost zaplavat si v přerovském koupališti Předmostí může zapomenout každý, kdo je Rom. Skupinka opilých "cikánů" se tu totiž před třemi týdny koupala v šatech RS, 33/1994; kdy berou někteří cikáni podpory a jak pijí MFD, 9. 4. 2003; nějací opilí cikáni Nedělní B, 48/2003; obžalovaný M. S. popíjel v inkriminovaný den spolu s dalšími Romy v bytě svého známého LN, 55/1992; před konzumem v obci Sol, popíjí několik Romů pod dohledem policie lahvové pivo. T, 9/2004; v pátek brzy ráno zapálil opilý dvacetiletý Rom prodejnu v Raslavicích na Bardejovsku T, 9/2004

¹⁸⁸ Byla středa a ve městě Oravica na neosvětlené chodbě okresního soudu seděla skupinka rumunských Cikánů. Jejich počet jsem určil podle řehavých oharků páchnoucích cigaret Carpati, které jak barevná hudba ve strojovém rytmu blikaly do tmy. RF, 35/1993

przeanalizowanego korpusu – obrazu kultury materialnej brakuje nam już tylko **kultury kulinarnej**. Jest ona jednak wyjątkowo prosta¹⁸⁹: Cyganie *jedzą psy*¹⁹⁰ i są *amatorami bażantów*¹⁹¹.

W charakterystyce Cygana/Roma istotne są też pewne kategorie o charakterze nieanalitycznym. Należy tu na przykład klasa używanych w stosunku do grupy **przezwisk** (ich wydźwięku, motywacji), kategoria **typowych reprezentantów grupy** jako uosobienia typowych jej cech, czy próba **definicji** – odróżnienia od innych grup. W tym zakresie szczególnie istotny jest problem rozróżnienia konkurujących dla tej samej grupy etnicznej etnonimów: po pierwsze, czy są one rozróżniane, po drugie zaś, jeżeli tak, to w jaki sposób. W analizowanym materiale mamy do czynienia z obu rozwiązaniami: *utożsamianiem* Cygana i Roma deklarowanym¹⁹² lub realizowanym przez współwystępowanie lub wymiennosc określeń w tym samym tekście¹⁹³ i ich *rozróżnianiem*¹⁹⁴, z *rozróżnieniem wewnętrznym*¹⁹⁵, z próbą *definicji*¹⁹⁶. Jeżeli chodzi o *przez-*

¹⁸⁹ Por. wyjątkowo bogaty obraz cygańskiej kultury kulinarnej w folklorze, Greń 2008.

¹⁹⁰ Měli jsme krásného zlatého retrievera. Jmenoval se Sam a sežrali nám ho cikáni v Prešově. S, 1995

¹⁹¹ Cikáni tvrdí, že bažant musí být zamřelý tak, aby se pak jenom vzal za běháky, otrěpal, a peří spadne samo LNL, 48/1992

¹⁹² Zakladatelé unie se tehdy dohodli, že budou užívat označení Rom místo Cikán. Většina Romů to časem přijala, slovo Rom není žádný polistopadový výmysl. Už v roce 1969, jako dozvuk obrodného procesu, založili čs. Romové Svaz Cikánů-Romů a Zvaz Cigánov-Rómov. P, 10. 4. 2003; Snad za padesát let nám budou všichni říkat Romové. Když nám dnes někdo řekne cikáni a myslí to v dobrém, proč ne MFD, 6. 2. 2003

¹⁹³ cikáni byli pronásledováni, a zvláště v Evropě, odnepaměti. To se v mozku zakóduje. To změnění žebříček hodnot. Romové nemají důvěru k ostatním nejenom skrze osobní zkušenost, ale geneticky. RF, 11/1993; Celá historie Romů – Cikánů – v Evropě je nesporně historií násilí, bezpráví a smrti LN, 203/1994; ne, jsou to nevychovaní cikáni, my tady máme rekreační zónu. Češi si u sebe nepřejí mít "slovenské" Romy MFD, 26. 9. 1994; Romové neboli Cikáni rozhodně opice nejsou. RF, 42/2003

¹⁹⁴ starosto, žádám jako křesťan křesťana o vysvětlení: Proč o mně říkáte, že jsem cikán? Já jsem přece Rom LNN, 36/1991; což mne pobouřilo ; proč mi říká Cikáne a ne Rome RF, 10/1993; Jiný snědý zloděj tvrdil, že "není žádný Rom, ale poctivý Cikán". B, 24. 11. 2004

¹⁹⁵ Když Sinti Allianz přestane prosazovat slovo Cikáni, bude na ukazatelích k památníku označení gypsy (anglicky) a tzigane (francouzsky). T, 45/2003

¹⁹⁶ Jakoubkovi se dokonce nelíbí termíny Romové a Neromové. " Rom, i když to není úplně přesné, znamená člověk. Jsem – li potom jako ' tvarohová držka ' Nerom, znamená to, že jsem nečlověk?" T, 5/2004; velmi stojí o to, aby je jejich neromští sousedé rozlišovali od těch, kterým ze setrvačnosti říkáme Cikáni, majíce tím na mysli osoby sociálně nepřizpůsobivé, delikventní, líné, nekulturně bydlící i nekulturně se chovající. Mám dojem, že tenhle rozdíl mezi Romy a Cikány nebereme jaksi na vědomí, přestože slušní a usedlí Romové dělají, co mohou, abychom si ho my Neromové všimli... A tak máme vedle sebe Romy a Cikány. Romy usedlé, sociálně i kulturně na úrovni svých neromských sousedů. A Cikány zvyklé žít z podpor či krádeží, nepřivýklé práci ani čistotě, hlučné, dotěrné, arogantní. Troufám si tvrdit, že Cikán je v těchto souvislostech chápán jako zařazení

*wiska*¹⁹⁷ i *wyzwiska*¹⁹⁸, co charakterystyczne, tworzone są one jedynie od/obok etnonimu Cygan, również tylko ten etnonim bywa dziś odbierany jako nacechowany negatywnie¹⁹⁹. Również w zasadzie tylko Cygan staje się bohaterem²⁰⁰ (jako reprezentant grupy) dzieł sztuki, utworów literackich, filmowych, instytucji kulturalnych etc.

Analiza materiału prasowego uzyskanego z Czeskiego Korpusu Narodowe- go pokazuje, że wizerunki Cygana i Roma skonstruowane są w ramach tych samych sfer znaczeniowych, jednakże z różnym rozłożeniem akcentów i w róż- ny sposób. Rozkład ocen pozytywnych i negatywnych jest zbliżony. W obu wizerunkach wyraziście oddana została sfera ekonomiczna, z jednoznacznym uwypukleniem pozaprawnego i na granicy prawa sposobu pozyskiwania dóbr, podobnie jak sfera psychospołeczna, zwłaszcza zachowań społecznych, społecznie nieakceptowanych i stosunku do tej grupy etnicznej – niechęci otoczenia większościowego wraz z bliską jej sferą społeczno-polityczną, w części społecz- nej, gdzie podkreślano nieprzystosowanie społeczne tej grupy. Najbardziej wy- razistą różnicę można znaleźć w sferze społeczno-politycznej, w części politycz- nej, gdzie mowa o aktywności i podmiotowości obywatelskiej i organizacjach romskich.

Jeżeli chodzi o odpowiedź na postawione na wstępie pytanie, o migrację cech z wizerunku starszego – Cygana, na wizerunek młodszy – Roma, odpow- iedź ta nie jest jednoznaczna. Bezpośredni wpływ Cygana na Roma widać jedynie w tych wypadkach, gdy następuje zrównanie obu terminów, tj. Cygan = Rom. Kiedy jednak dochodzi do ich rozróżnienia, to ma ono podstawy nie

---

nikoli rasové, ale spíš sociální. MFD, 12. 10. 1993; Byli to cikáni, protože cikáni jsou ti neslušní, těm slušným se říká Romové. LN, 293/1994

¹⁹⁷ Brala ty cigoše, jací jsou. RS, 15/1993; Já mám Cikány ráda a nebudu jim říkat Romové, když jsou to Cigoši LNM, 20/2003

¹⁹⁸ Skinheadi opakovaně před policisty provolávali hesla: Cikáni ... černé svině MFD, 27. 6. 1994; uráželi na chodbě domu přítomný manželský pár a fyzicky napadeného muže slovy: ' černé kurvy, zkurvení cikáni ' P, 4. 9. 2003

¹⁹⁹ Je zřejmě štěstím tohoto národa, že píseň "Cikánko ty krásná..." vznikla v době, kdy slovo "cikán" nikoho neuráželo MFD, 16. 12. 2004; Spolková vláda, která projekt financuje a slovo Cikáni považuje za diskriminační, zase trvá na tom, aby se zástupci menšiny na jednotném textu nápisu dohodli. T, 45/2003

²⁰⁰ písničky z filmu Cikáni jdou do nebe Vlasta, 24/1995; Poutníci Markéty Luskačové či Cikáni Josefa Koudelky – i s tvorbou mnohých světových mistrů dokumentární fotografie HN, 1996; Josef Koudelka vytvářel fotografický cyklus Cikáni, v němž spojil svoji pevnou kompozici s romantickým námětem. LN, 100/1996; koncertují zítra od 20 hodin v královéhradeckém klubu U Cikána MFD, 12. 4. 1996; Nepřipomínáme, že Mácha napsal román Cikáni MFD, 30. 4. 2004; Špaček přednesl Cikánské melodie de Sarasateho a Ravelova Cikána. MFD, 19. 4. 2004; ještě něco připravily: zlidovělou romskou píseň Andro Verdana, známou z filmu Cikáni jdou do nebe MFD, 7. 4. 2004, por. jednak: KNIHY REDAKCI ZASLANÉ Godřaver lava phure Romendar (Moudrá slova starých Romů) LNL, 52/1991

etniczne, a społeczne. Zgodnie z takim kryterium, niejednokrotnie formułowanym bezpośrednio w tekście, Cygan to taki członek społeczności romskiej, który jest społecznie nieprzystosowany, a co za tym idzie, społecznie nieakceptowany.

Nawet jednak w takich wypadkach, rozróżniania obu etnonimów, stwierdzić można daleko posunięte podobieństwo w wypełnieniu struktury obu wizerunków. Nie można tu jednak mówić o wpływie i przepływie cech bezpośrednim. Mechanizm tego zbliżenia polega na doborze faktów i ich opisie. Rom pojawia się w tekstach prasowych w większości wypadków jako bohater zdarzeń ocenianych i społecznie odbieranych negatywnie: kradzieży, napadów, rozbojów, morderstw i podpałów²⁰¹. Taki dobór faktów i eksponowanie w nich przynależności do narodowości romskiej powoduje z pewnością utrwalanie negatywnych stereotypów o tej grupie etnicznej, niezależnie od użytego etnonimu. Nie stanowi tu bowiem wystarczającej przeciwwagi teksty o obywatelskim zaangażowaniu osób i organizacji romskich²⁰². Czy spowoduje to wykształcenie się nowego stereotypu – Roma? Jak na razie nie widać objawów takiego zjawiska. Raczej utrwali się system dziś już funkcjonujący, współlistnienia dwu etnonimów, Roma – neutralnego lub pozytywnego i Cygana – negatywnego. Sposób ich współlistnienia pokazują analizowane teksty. We fragmentach odredakcyjnych i odautorskich występuje termin Rom, natomiast w przytoczeniach i cytatach obcych, bohaterów reportaży i sprawozdań, gdzie do głosu dochodzi przeciętny lub uprzedzony do tej grupy etnicznej członek społeczności czeskiej, pojawia się termin Cygan. Przewaga tekstów o Romach z negatywnym wydźwiękiem nad tekstami z wydźwiękiem pozytywnym lub neutralnym wzmacniać będzie termin, który winien, zgodnie z projektem wymiany terminów, zniknąć.

Bibliografia

- Bartmiński J., 1985, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, red. M. Basaj, D. Rytel-Kuc, III, Wrocław
- Błuszkowski J., 2003, *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*, Warszawa
- Błuszkowski J., 2005, *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Warszawa
- Ficowski J., 1985, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków
- Gorlewska J., 1999, *Wizerunek Cygana w świadomości Polaków*, [w:] *U nas dole i niedole. Sytuacja Romów w Polsce*, red. E. Nowicka, Kraków

²⁰¹ Nie miejsce tu na roztrząsanie przyczyn tych zjawisk i udziału w nich osób narodowości romskiej, gdyż wymagałoby to badań z zakresu nauk społecznych, ale warto wspomnieć, że i w analizowanych tekstach pojawiają się głosy działaczy romskich, wskazujące na społeczne przyczyny tego stanu rzeczy, zwłaszcza dyskryminację i wykluczenie społeczne (por. chociażby problem bezrobocia i zamknięcia w gettach).

²⁰² Nb. w tradycyjnym wizerunku Roma (zwłaszcza w folklorze) również istniał składnik pozytywny, odwołujący się do wolności cygańskiej i elementów kultury cygańskiej (muzyka, śpiew, taniec) i w niczym nie osłabiło to negatywnego wydźwięku stereotypu Cygana (Greń 2008).

- Greń Z., 2004, *Tradycja i współczesność w językowym i kulturowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim*, Warszawa
- Greń Z., 2008, *Obraz Cygana i Cyganki w folklorze Śląska Cieszyńskiego*, [w:] *Bunt tradycji tradycja buntu. Księga dedykowana Profesorowi Krzysztofowi Wrocławskiemu*, red. M. Bogusławska, G. Szwat-Gyłybowa, Warszawa, s. 79-95
- Greń Z., w druku, *Wizerunek Kozaka we współczesnej prasie czeskiej*, [w:] *Księga poświęcona Pani Profesor Marii Strycharskiej-Brzezinskiej*
- Lubecka A., 2005, *Tożsamość kulturowa Bergitka Roma*, Kraków
- Mirga – Mróz 1994 – A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmiennosc i nietolerancja*, Warszawa
- Niewiara A., 2000, *Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI-XIX wieku*, Katowice
- Stomma L., 1986, *Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku*, Warszawa